

Giella-ja
ođasmahttindedepartemeanta

Raporta

Sámi Giellagáldu – Davviriikkalaš sámegielaideid fága- ja resursaguovddáža organisašuvdnahámi árvvoštallan

Ovdasátni

Sámediggi ja sámi giellabirrasat leat ollu jagiid bargan oktasaš giellanormeremiin ja terminologijiaovddideamiin, rastá riikarájaid. Manimus jagiid lea dát bargu dahkkojuvvo Sámi Giellagáldu proševtta olis, mii lei organiserejuvvo dan golmma sámedikki vuollásažžan Suomas, Ruotas ja Norggas gos maiddái bargu čađahuvvui.

Čoahkkimis Kárášjogas borgemánus 2018 nammadii Nordiska ämbetsmannsorganet for samiska frågor (NÄS) bargojoavkku mii galggai čielggadit mo lea vejolaš hábmet bistevas organisašuvdnamodealla Sámi Giellagáldu várás. Bargojoavku geige dáikko bokte raportta barggustis. Mii almmuhit ieš raportta dárogillii ja davvisámegillii, ja mildosat fas, mat leat bargodokumeanttat joavkkuid bargoproseassain, leat čállojuvvo dárogillii dahje ruotagillii.

Bargojoavkku jodiheaddjin háliidan giitit buot lahtuid árjjalašvuodas, buriid ja rabas digaštallamiin, ja áinnas ge fágalaš vehkiin ja árvalusaiguin oalle oanehis áigemeriiguin. Giitu maiddái Gitte Haugnæssii ja Celilie Agestadii Agenda Kaupangas nammasaš fitnodagas geat leaba veahkehan čállidoaimmain ja bargan oanehis áigemeriin ja stuorra njuovžilvuodain, vai raporta gárvána.

Oslo, miessemánu 8. b. 2019

Bjørn Olav Megard

Sisdoallu

Ovdasátni.....	3
1 Čoahkkáigeassu.....	6
2 Duogáš	11
2.1 Sámi Giellagáldu ásaheapmi	11
2.2 Bargujoavkku mandáhta, čoahkkádus ja bargovuohki.....	12
3 Sámi Giellagáldu dálá organiseren	15
3.1 Ulbmil ja bargamušat.....	15
3.2 Dálá organiseren	15
3.3 Bargoaddivddasvástádus ja bargiid jođiheapmi	16
4 Eavttut vuodđun árvvoštallat iešguđet organisašuvdnamodeallaid	17
5 Iešguđet organisašuvdnamodeallaid válddahus ja árvvoštallan	19
5.1 Guđe organisašuvdnamodeallat leat árvvoštallojuvvon?.....	19
5.2 Searvemodealla Ruotas ja Suomas	20
5.3 Sierra mearridanorgána Ruota Sámediggái.....	22
5.4 Sámediggi «bargolágideaddjin» Suomas dahje Norggas	24
5.5 Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas	28
6 Vearrodilálašvuodát	32
6.1 Mielbargiid vearrodilálašvuodát	32
6.2 Vearrodilálašvuodát doaimma várás	34
6.3 Vearronjuolggadusat čoahkkáigessojuvvon	34

7	Organisašuvnamodeallaid gaskasaš relatiiva nanusvuodaid jaraššivuodaid árvvoštallan	35
7.1	Organisašuvnamodeallaid bajimus dási árvvoštallan	35
7.2	Guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta	36
7.3	Sámedikkiide sihkkarastojuvvo doarvái politihkalaš stivren ja kontrolla ásaheapm	37
7.4	Ekonomiija ja mearrádusaid rabasvuohta	37
7.5	Fágalaččat nana organisašuvdna	38
7.6	Oktalaš jođiheapm	38
7.7	Beaktivilvuohta ja njuovžilvuohta.....	39
7.8	Johtilis ásaheapm	40
8	Loahppajurdda ja ráva	41
	Mildosat	43

1 Čoahkkáigeassu

Norgga, Ruota ja Suoma sámedikkit ásahedje 2013 Sámi Giellagáldu - Davviriikkalaš sámegielaide fága- ja resursaguovddáža. Ásaheami bajimus ulbmil lei nannet ja ovddidit sámegielaide buori giellaovttasbarggu bokte, sihkkarastin dihtii ahte gielat ovdánit seamma láhkai rájáid guovtte bealde.

Oktiibuot leat ovcci sierranas sámegiela. Dat leat sierraláganat giellageavaheami viidodaga ektui, dan ektui gallis dat hállet iešguđet gielaide, gielaide iešguđet ortográfalaš prinsihpaid ektui ja gielaide geográfalaš gullelašvuođa ektui. Sámegielat leat uhcit ja rašit. Eanetlohkogielat leat mealgadii váikkuhan sámegielaide tearbmaovddideapmái, ja danne dárbbášuvvo riikkaidrasttideaddji ovttasbargu giellanormeremiin. Rádjaraštideaddji giellaovttasbargu lea dehálaš go áigumuš lea bisuhit sámegielaide oktasaš vuođu. Dát ovttasbargu dahká vejolažžan geavahit sámegiela riikkarájáid nuppi bealde ja veahkeha eastadit ahte riikkaráját šaddet hehttehussan sámegielhálliid gulahallamii. Giellagealbba háhkanvejolašvuohta lea uhcci buot golmma riikkas.

Sámi Giellagáldu lea Sámi Parlamentáralaš Ráđi (SPR) vuollásaš orgána. Cuonomanu 2019 muttus leat das 9 giellabargivirggi ja 3 hálddahušvirggi. Guovtti giellabargivirggis eai leat dál olbmot. Sámi Giellagáldu bargit leat virgáduvvon sin iežaset gullelaš sámedikkiin. Sámi Giellagáldus lea dattetge mearridanváldi barggu sisdoalu ja čađaheami hárrái. Dat go bargoaddiovdasvástádus ja bargoaddi stivrenvuoigatvuohta juohkása golmma sámediggái, dagaha hástalusaid Sámi Giellagáldu mielbargiid ovtalaš jođiheapmái. Sámi Giellagáldu lea leamaš ruhtaduvvon Interreg-prošeaktaruđaiguin, ja ruđaiguin iešguđet riikkain.

Mihttomearrin sámedikkiide lea sihkkarastit vuorddehahttivuođa ja guhkesáige-perspektiivva Sámi Giellagáldu ruhtadeamis, ja dan ahte Sámi Giellagáldu ásahuvo bistevas orgánan.

Sámedikkit háliidit čielggadit vejolaš modeallaid bistevas ásaheapmái ja eanet ollislaš organisašuvdnamodellii oktasaš jođihemiin Sámi Giellagáldu várás. Danne ásaheami Nordiska ämbetsmannsorganet for samiska frågor (NÄS) borgemánus 2018 bargojoavkku ovddasteddjiiguin maid juohke sámediggi ja departemeanta Suomas, Ruotas ja Norggas leat nammadan. Bargojoavkku áigumuš lei árvvoštallat vejolaš boahttevas organisašuvdnamodealla Sámi Giellagáldui.

Bargojoavku lea válddahan ja árvvoštallan iešguđet organisašuvdnamodeallaid Sámi Giellagáldui.

Árvvoštallan ja buohtastahttin dihtii molssaektosaš modeallaid lea bargojoavku ráhkadan dakkár organisašuvdnaeavttuid mat dorjot Sámi Giellagáldu ulbmila. Bargjoavku lea bidjan čuovvovaš organisašuvdnaeavttuid vuodđun iešguđet organisašuvdnamodeallaid árvvoštallamii.

- Guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta
- Sámedikkiide sihkkarastojuvvo doarvái politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla ásaheapmi
- Rabasvuohta ekonomii ja mearrádusain
- Fágalaččat nana organisašuvdna
- Ovttalaš jođiheapmi
- Beaktilvuohta ja njuovžilvuohta
- Johtilis ásaheapmi

Iešguđet organisašuvdnamodeallaid ovdalis čielggadeami vuodul ja daid árvalusaid vuodul maid bargjoavkku lahtut leat ovddidan dakkár organisašuvdnamodeallaid birra maid lea vejolaš ásaheapmi ja jođihit oktasaš jođihemiin ovtta dan golmma riikkas, ja mat eai gáibit láhkariievdeami, lea bargjoavku válljen válddahit čuovvovaš organisašuvdnamodeallaid:

- Searvemodealla (ruohtilaš ja suomilaš veršuvdna)
- Sierra mearridanorgána, Ruota Sámediggái
- Sámediggi «bargolágideaddjin» Norggas ja Suomas
- Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas
- Searvevuodamodealla
- Davviriikkalaš dutkaninstituhtta (Nordforsk-modealla)

Go iešguđet modeallat válddahuvvojedje ovdabarggus, de ilbme muhtun modeallaid čielga raššivuodát ja prinsihpalaš hástalusat. Danne mearridii bargjoavku ahte davviriikkalaš dutkaninstituhtta (Nordforsk-modealla) ja searvevuodamodealla eai galgan šat leat mielde viidásat árvvoštallamis.

Oktiibuot njeallje modealla árvoštallojuvvojedje daid eavttuid ektui maid bargojoavku lei bidjan. Bargojoavkku loahppajurdda ja ráva lea ahte modeallat *Sámediggi "bargolágideaddjin" Norggas ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* ollašuhttet buoremusat daid eavttuid mat leat biddjojuvvon vuodđun modeallaid árvoštallamii. Goappašat modeallat bidjet vuodđun ahte váldodoaibmabáiki galgá leat Norggas ja ahte virgehasat galget leat buot dan golmma riikkas, nu ahte dat gokčet buot sámegielaid giellagealbodárbbu.

Norgga Sámediggi bargolágideaddjin

Sámediggi "bargolágideaddjin" lea modealla mii lea oaivaduvvon Norgga hálddašan-modeallas, mii lea oassi Norgga giellamodeallas. Modealla lea maid oaivaduvvon das mo Divvun¹ -prošeakta lei organiserejuvvon árra muttus, Norgga Sámedikki giellaossodaga vuollásaš prošeaktan. *Sámediggi "bargolágideaddjin"*-modealla ráhkadettiin lea maid vilppastuvvon modellii *hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas*. Bargojoavkku árvoštallan lea ahte "bargolágideaddjimodealla" lea vejolaš heivehit buot golmma riikka sámedikkiide, muhto lea loahpalaččat cealkán ahte várra lea ulbmileamos ásahit dakkár modealla Norgii.

Dán modealla vuodđojurdda lea ahte buot Sámi Giellagáldu bargit gullet háldda-huslaččat Norgga Sámediggái. Eaktun dakkár modellii lea dattetge ahte orgánii Sámi Giellagáldu ásahuvvo sierra stivra mii dahká eanaš bajimus dási mearrádusaid, ja earret eará mearrida jahkášaš bušeahmaid juolluduvvon rámma vuodul, virgáda bargiid ja mearrida doaibmaplánaid ja strategijja. Vuodđun biddjojuvvo ahte daid njuolggadusaid mat ráhkaduvvojit Sámi Giellagáldu várás, formálalaččat fertejit dat golbma sámedikki dohkkehit, ja dat fertejit leat ovttaláganat. Dakkár modealla mas leat stivra ja fápmudusat njuolggadusain, botke stivrenlinnjá nu ahte Sámediggi ii sáhte njuolgga bagadit guovddáža.

Modealla nanusvuohta lea dat ahte dat sihkkarastá beaivválaš iehčanasvuođa, ja addá muhtun muddui dan golmma sámediggái seamma váikkuhanfámu go dat nammadit iešguhtege ovdamearkka dihtii guokte lahtu stivrii. Modealla sihkkarastá rabas ekonomijahálddašeami ja láchčá vejolašvuođaid dasa ahte organisašuvdna sáhtta ovddiduvvot fágalaččat nana organisašuvdnan. Dat dáidá maid leat dat modealla daid modeallaid searvis maid bargojoavku lea árvoštallan, mii sáhtta ásahuvvot johtilepmosit. Ollislaš árvoštallan lea ahte modealla buori muddui ollašuhtta daid gaskaboddasaš eavttuid nu mo dat dál leat hábmejuvvon.

Modeallas leat dattetge muhtun prinsihpalaš raššivuođat/hástalusat dan dáfus ahte Norgga Sámediggi oažžu veaháš stuorát váikkuhanfámu beaivválaš jodiheapmái ja ahte doaibma šaddá Norgga Sámedikki oassin. Prinsihpalaččat dat mearkkaša maidái ahte Sámi Giellagáldu šaddá váttis joatkit jus Norgga Sámediggi háliidivččii loahpahit doaimma. Modealla eará vejolaš raššivuohta nu mo dat dán rádjai lea válddahuvvon, lea ahte rolla- ja ovddasvástádusjuohku gaskal Norgga Sámedikki, stivrra ja Sámi Giellagáldu direktivrra dáidá orrut veaháš

¹ Divvun jodiha ja ovddida sámegielaid várás divvunprográmmaid maid lea vejolaš geavahit iešguđet dieh-tovuodđovuogádagain, ja bargá sámi giellateknologiija viidásat ovddidemiin.

eahpečielggas. Ovdamearkka dihtii lea veaháš eahpečielggas mo bargiidovd-
dasvástádus galgá doaimmahuvvot jus formálalaš bargoadiovdasvástádus gullá
Norgga Sámediggái, ja šaddá dárbu ásaht čielga njuolggadusaid mat mearridit
guđe áššiin Sámedikki direktivrras lea ovddasvástádus ja bagadanváldi, ja guđe
áššiin stivrenlinnjá lea botkejuvvon nu ahte bagadanváldi dušše gullá Sámi
Giellagáldu direktivrii.

Ággan ásaht dakkár modealla Norgii ii ge Supmii dahje Ruttii, lea ahte Ruota ja
Suoma sámedikkiin lea uhca hálldahus Norgga Sámedikki hálldahusa ektui.
Vaikke vel Suoma ja Ruota sámedikkiin lea buorre hálldahuslaš vuodđostruktuvra,
de sis leat uhcit návccat gieđahallat Sámi Giellagáldu hálldahuslaš bargamušaid go
Norgga Sámedikkis. Danne lea Norgga Sámedikkis muhtun stuorrafitnodatovddut,
go lea uhcit dárbu lasihit hálldahuslaš resurssaid. Sámediggi “bargolágideaddjin”
Norggas árvvoštallojuvvo maiddá leat veaháš fágalaččat nannosat go dat guokte
nuppi sámedikki dannego organisašuvnnas lea oppalaččat stuorát fágalaš biras ja
buoret vejolašvuohta háhkat fágalaš gelbbolašvuođa. Dattetge dat ii guoskka dihto
gielaide, nu go ovdamearkka dihtii nuortalašgillii ja anárašgillii, main lea stuorát
fágalaš biras Suoma Sámedikkis go Norgga Sámedikkis.

Hálldášanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas

Organisašuvnamodealla, “hálldášanorgána sierra fápmudusaiguin”, ovdagovva
lea riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáš (International reindeer centre, ICR), man
váldodoaibmabáiki lea Guovdageainnus, Norggas, ja ovddeš Gáldu, álgoálbmotvuo-
igatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš, mii lei organiserejuvvon seamma láhkai.

Mearrádusa ásaht sierra stáhtalaš hálldášanorgána ferte departemeanta dahje
Gonagas stáhtaráđis dahkat, ovdamearkka dihtii mearrádusain ásaht njuolgga-
dusaid orgánii. Viidáseappot ferte geavadis Stuorradiggi nannet dan mearrádusa
dakko bokte ahte mearriduvvo juolludus stáhtabušehttii. Sámedikkis ii leat váldi
dahkat mearrádusa ásaht dakkár sierra, sirrejuvvon stáhtalaš doaimma.

Modellii *hálldášanorgána sierra fápmudusaiguin* lea hui dehálaš ahte organi-
sašuvnnas lea sierra stivra mii dahká eanaš bajimus dási mearrádusaid, mii earret
eará maiddá mearrida jahkásaš bušeahtaid juolluduvvon rámma vuodul, virgáda
bargiid ja mearrida doaibmaplánaid ja strategiija. Stivrra ja beaivválaš jođiheaddji
(direktivrra) váldi ja bargamušat leat válddahuvvon njuolggadusain ja ekonomi-
ijabagadusas. Modealla stivrrain, oktan njuolggadusaid fápmudusaiguin, botke
stivrenlinnjá nu ahte departemeanta ii sáhte bagadit guovddáša njuolgga.

Modealla nanusvuohta lea ahte dat sihkkarastá iehčanasvuođa beaivválaš doaimmas,
ja addá muhtun muddui sámedikkiide váikkuhanfámu dakko bokte ahte dat
nammadit stivrra. Ollislaš árvvoštallan lea ahte modealla viehka muddui ollašuhtá
eavttuid nu mo dat leat hábmejuvvon. Dattetge lea modeallas muhtun prinsihpalaš
raššivuođat/hástalusat dan ektui ahte sihkkarastojuvvojit go sámedikkiide doarvái
politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla ásahusa rámmaid ektui, ja muhtun muddui

maiddái dan ektui ahte oažžu go orgána dárbblaš fágalaš legitimatehta olles sámi álbmogis. Dat guoská dasa ahte doaibma šaddá sierra stáhtalaš orgánan man váldokantuvra lea čadnojuvvon Norgii, ja man – prinsihpalaččat – departemeanta sáhtta heaittihit, maiddái Stuorradikki bušeahtamearrádusain (Norggas). Modealla eará raššivuohta sáhtta leat ahte dat gáibida eanet hálldahusresurssaid go dálá modealla go dat šaddá sierra, iehčanas organisašuvdnan.

Modeallaid erohusat

Dien guovtti modealla deháleamos erohus lea ahte *Sámediggi “bargolágideaddjin”* buoret muddui ollašuhtta dan eavttu ahte Sámedikkis galgá leat politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla, dan ektui go modealla *hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* fas buorebut ollašuhtta dan eavttu ahte dat galgá leat fágalaččat sorjjasmeahttun ja nana organisašuvdna.

Jus dat eaktu ahte Sámedikkis galgá leat politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla deattuhuvvo eanemusat, de rávvejuvvo ahte Sámi Giellagáldu ásahuvvo modealla *Sámediggi “bargolágideaddjin”* vuođu oktii dáin riikkain. Jus dat eaktu deattuhuvvo eanemusat ahte galgá leat fágalaččat nana ja sorjjasmeahttun organisašuvdna, de rávvejuvvo ásahit Sámi Giellagáldu modealla *sierra hálddašanorgánan Norgii* mielde, mas leat váldokantuvra ja hálldahus Norgga Sámedikkis.

Goappašiid modeallaide addet šiehtadusmearrádusat orgána jođihangoddái viehka stuorra vejolašvuođa fállat dakkár márkanii guoski eavttuid nu ahte ovdu bargái báلكká dáfus go lea virgáduvvon orgánii man váldokantuvra lea Norggas, ii dárbbáš mearkkašit olus.

2 Duogáš

Norggas, Ruotas ja Suomas leat ásahuvvon orgánat mat galget gáhttet ja ovddidit gielaide. Institutet för språk och folkminne Ruotas, Institutet för de inhemska språken Suomas, ja Norggas fas lea Språkrådet mii bargá dárogiela ja giellamánggabealatvuodá nannemiin. Norgga, Ruota ja Suoma sámedikkit leat ásahan Sámi Giellagáldu veahkkin buorebut nannet ja ovddidit sámegielaid buriin giellaovttasbargguin, vai gielaide boahtteáigi sihkkarastojuvvo.

Sámedikkit oidnet dárbbu ráhkadit organisašuvdnamodealla Sámi Giellagáldu várás mas lea ovttalaš jođihangoddi, vaikke vel doaibma lea ge golmma riikkas. Dán rádjai lea Sámi Giellagáldu ruhtaduvvon prošeaktaruđaiguin, ja sámedikkit leat čuoččuhan ahte Sámi Giellagáldu ruđalaš dilli ferte oažžut nannosat rámmaid ja stuorát vuorddehahttivuohta.

2.1 Sámi Giellagáldu ásaheapmi

Sámi Giellagáldu – Davviriikkalaš sámegielaid fága- ja resursaguovddáš (dán rájes gohčoduvvon Sámi Giellagáldun) ásahuvvui dannego lei dárbu ođđasis organiseret ja beavttálmahttit dan rádjastideaddji davviriikkalaš sámi ovttasbarggu maid Sámi Parlamentáralaš Ráđđi álggahii jagi 2007.

Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) stivra ásaheai bargujoavkku jagi 2007. Dan mandáhta lei evttohit ođđa organiserema sámi giellaovttasbargui, ja raporta “Evttohus mo ođđasis organiseret sámi giellaovttasbarggu sámedikkiid ovddasvástádussurggiid siskobealde” lei válmmas borgemánus 2008. Raporta čájehii ahte lei dárbu nannet sámi giellaovttasbarggu sihke giellapolitihkalaš ja fágalaš dásis. SPR bargujoavku evttohii ásaheai oktasaš sámi giellafágalaš orgána mii galggai fuolahit dárbbuid giellafágalaš dásis.

Danne čadáhedje Suoma, Norgga ja Ruota Sámedikkit ovdaprošeavtta 2011, “SáFá-čielggadus davviriikkalaš giellafágaguovddáža ásaheami birra”. Dan vuodul ásahuvvui prošeakta “Davviriikkalaš sámegielaid fága- ja resursaguovddáš ” mii lei doaimmas áigodagas 2013-2014. Sámi Giellagáldu vulggii Davviriikkalaš sámegielaid fága- ja resursaguovddážis ja ásahuvvui 1.1.2013.

Sámegielat eai čuovo riikarájaid gaskal Norgga, Ruota ja Suoma (ja Ruošša). Giellaráját sámi servodagas rasttidit riikarájaid. Oktiibuot leat ovcci sierranas sámegiela. Dat leat iešguđetláganat sihke dan dáfus man viidát gielat geavahuvvojit, dm. gallis dat hállet iešguđet gielaide, gielain leat iešguđet ortográfalaš prinsihpat ja dain lea iešguđet geográfalaš gullevašvuohta. Sámegielat leat unnit ja rašit. Eanetlohkogielat leat viehka muddui váikkuhan sámegielaid tearbmaovddideapmái, ja danne dárbbášuvvo ovttasbargu giellanormeremiin rájaid rastá. Rádjastideaddji giellaovttasbargu lea dehálaš sámegielaid oktasaš vuoddu bisuheapmái. Dát ovttasbargu addá vejolašvuodá geavahit sámegiela rájaid rastá ja uhcida dan váttesvuodá ahte ráját šaddet hehttehussan

sámegielagiid gulahallamii. Vejolašvuohta háhkát giellagelbbolašvuođa lea uhcci buot golmma riikkas.

Go juohke giella ovddiduvvo riikarájaid rastá nu ovttalaččat go vejolaš, de dat váikkuha lagat ovttasbargui ja nanne sámegielaid geavaheami, ja váikkuha dasto dasa ahte gielat eai ovdán iešguđet láhkai dan golmma riikkas.

Go ruhtadeapmi Sámi Giellagáldu doibmii lea leamaš váilevaš, de leat sámedikkít ruhtadan doaimma vuosttažettiin golmma iešguđet Interreg-prošeavtta bokte. Dát adnojuvvo uhccán guoddevažžan go ulbmil lea sihkkarastit Sámi Giellagáldu viidásat doaimma. Danne livččii sávahahtti gávdnat dakkár organisašuvdnavuogi mii sáhtášii láhčit vejolašvuođaid eambbo vuorddehahtti ruhtadeapmái.

2.2 Bargojoavkku mandáhta, čoahkkádus ja bargovuohki

Sámedikkít leat mángga oktavuodas deattuhan ahte lea dárbu ásahit organisašuvdnamodealla ovttalaš jođihangottiin Sámi Giellagáldui. Dál leat Sámi Giellagáldu bargit virggiin sin iežaset sámedikkiin Suomas, Ruotas ja Norggas. Dan golmma riikka sámedikkít leat muhtun áigodaga bargan čielggademiin man ulbmil lea leamaš ásahit ovttalaš organisašuvdnamodealla, muhto leat oaidnán ahte barggus leat hástalusat maid nationála eiseválddit fertejit leat mielde čoavdimin.

Danne ásahii Nordiska ämbetsmannsorganet för samiska frågor (NÄS) jahkásaš čoahkkimis borgemánus 2018 bargojoavkku mas galget leat mielde ovddasteaddjit juohke sámedikkis ja departemeanttas Suomas, Ruotas ja Norggas ja mii galgá árvvoštallat Sámi Giellagáldu boahttevaš organisašuvdnamodealla. Juohke departemeanta ja sámediggi lea nammadan iežaset lahtuid bargojovkui. Norgga eiseválddit galge jođihit barggu.

Čoahkkimis čujuhuvvui maddái ahte livččii sávahahtti ahte organisašuvdnamodealla lážášii vejolašvuođa čoavdit Giellagáldu viidásat ruhtadeami.

NÄS lea hábmen bargojoavkku mandáhta ja dat čuodjá ná:

Bargojoavku galgá evttohit organisašuvdnahámi, dás maidái eaiggátvuodá ja čatnasanvuogi Sámi Giellagáldui, ja ovddidit dan Nordisk embetsmanns-organ for samiske spørsmål (NÄS) nammasaš orgánii. Skábmamánu 2018 ministtar-/presideantačoahkkimii galgá bargojoavku dieđihit barggu stáhtusa.

Bargojoavku galgá geiget loahpalaš organisašuvdnahápmeevttohusa manjusat miessemánu 1. b. 2019.

Berre oččodit dakkár organisašuvdnahámi mii buoremusat ollašuhtá Sámi Giellagáldu ulbmila. Bargojoavku galgá vuosttažettiin árvvoštallat dakkár organisašuvdnahámi mas Sámi Giellagáldus lea okta jođihangoddi, ja biste-vaš bargit buot golmma riikkas.

Bargojoavku galgá čujuhit leat go hehttehusat dan golmma riikka nationála lágain dasa ahte háliiduvvon organisašuvdnahápmi Sámi Giellagáldui sáhtá ášahuvot.

Bargojoavkku mandáhta lea fámus miessemánu 1. b. 2019 rádjai.

Bargojoavkku lahtuid leat juohke riikii guoski departemeanttat ja sámedikkít nammadan ja čoahkkádus lea leamaš ná:

- Marko Marjomaa, Suoma Sámediggi
- Anne Luoto-Halvari, Suoma Oahpahus- ja kulturministeriija
- Marie Louise Allas, Ruota Sámediggi
- Göran Ternbo, Ruota Kulturdepartemeanta
- Mika Saijets, Norgga Sámediggi
- Bjørn Olav Megard, Norgga Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta (jođiheaddji)
- Ole Drægni, Norgga Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta (njukčamánu 6. b. rádjai)
- Ole Martin Svendsen, Norgga Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta (njukčamánu 9. b. rájes)

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta (GOD) lea bálkáhan Agenda Kaupang veahkkín plánet, lágídit bargočoahkkimiid, duođaštit bohtosiid čoahkkimiin ja čállit raportta.

Bargojoavku lea doallan guokte ollesbeaivvečoahkkima ja ovtta videočoahkkima, ja dasto vel lonohallan bargojoavkku lahtuid dokumeanttaid, árvalusaid ja oainnuid e-poasttas.

Vuosttaš bargočoahkkín dollojuvvui ođđajagimánu 30. ja 31. b. Gardermoenis. Áigumuš dáinna čoahkkimiin lei ásahtit oktasaš áddejumi dálá dilis, guorahallat vejolašvuodaid Sámi Giellagáldu boahttevaš organisašuvdnamodealla hárrái mas lea ovttalaš jodihangoddi ja evttohit organisašuvdnaevttuid maid ektui iešguđet modeallaid lea vejolaš árvoštallat. Siskkáldas referáhta čállojuvvui vuosttaš čoahkkimis, oktan ovdánanplánain ja bargojuoguin.

Árvalusaid vuodul vuosttaš bargočoahkkimis evttohuvojedje organisašuvdnaevttut mat veaháš heivehemiin dorjojuvojedje videočoahkkimis bargojoavkkuin njukčamánu 6. b. Videočoahkkimis árvoštallojuvvui maiddái guđe organisašuvdnamodeallat galge válldahuvvot lagabui. Bargojoavku deattuhii dehálažžan árvoštallat mánggalágan modeallaid. Bargojoavku juogadii ovddasvástádusa válldahit iešguđet modeallaid nuppi ollesbeaivvečoahkkimii mii dollojuvvui Oslos njukčamánu 21. b.

Áigumuš nuppiin bargočoahkkimiin lei geahčadit ja árvoštallat daid iešguđet modeallaid Sámi Giellagáldu boahttevaš organiseremii, maid bargojoavkku lahtut ledje ráhkkanahttán. Digaštallamiid ja árvoštallamiid vuodul celkkii bargojoavku loahpalaččat guđe modeallat árvoštallojuvojit guovdileamosin Sámi Giellagáldu boahttevaš organiseremii.

Ovdánanplána dán čoahkkima maŋŋá lei ahte bargojoavku bivdojuvvui ovddidit vejolaš heivehemiid daidda oainnuide ja árvoštallamiidda mat dahkkojuvojedje njukčamánu 21. b. čoahkkimis ovdal njukčamánu 27. b. Raportta vuosttaš álgoevttohus sáddejuvvui bargojovkui cuoŋománu 4. b. áigemeriiin cuoŋománu 10. b. buktit vástádusa. Divvojuvvon álgoevttohus sáddejuvvui jovkui cuoŋománu 17. b. áigemeriiin cuoŋománu 30. b. buktit vástádusa. Raporta válmastuvvui miessemánu 8. b.

3 Sámi Giellagáldu dálá organiseren

3.1 Ulbmil ja bargamušat

Sámi Giellagáldus ja sámedikkiin lea ovddasvástádus das ahte (gč. njuolggadusaid § 3 ja 4):

- Nannet ja ovddidit giellaovttasbarggu
- Nannet ja ovddidit sámegiela nu ahte iešguđet sámegielaid dárbbut, hástalusat ja resurssat váldjuvvojit vuhtii, ja
- Riggudit sámegiela ja sihkkarastit dan boahteáiggi

Sámi Giellagáldu galgá ovddidit sámegielaid fágalaččat: ođđa terminologijja ja čállingiela normeren, ja giellagáhtten. Muđui galgá Sámi Giellagáldu doallat oktavuoda iešguđet áhahusaiguin ja juohkit dieđuid sámi giellafágalaš gažaldagain olles Sápmai ja riikkaidgaskasaččat. Sámi Giellagáldu bargamušat ja ovddasvástádus leat dynámalaččat dan dáfus ahte lea vejolaš ovddidit guovddáža bargamušaid iešguđet áigodagain sámi giellafágalaš diliid ja dárbbuid mielde.

3.2 Dálá organiseren

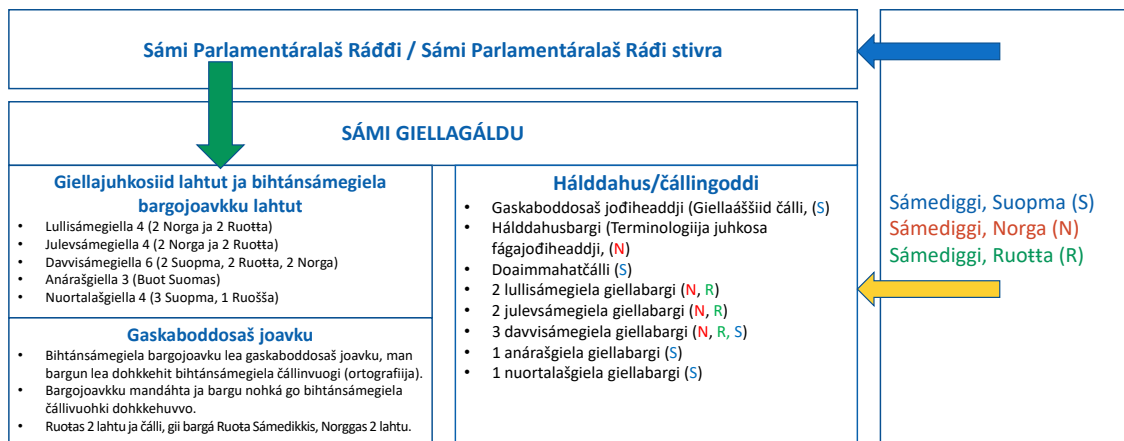
Sámi Giellagáldu (SG) lea Sámi Parlamentáralaš Ráđi (SPR) vuollásaš orgána. Giellagáldu lea oktasaš davviriikkalaš sámi giellaovttasbargoorgána. Giellagáldu lea bajimus orgána mii sáhtta dahkat mearrádusaid áššiin mat gusket sámegiela giellafágalaš gažaldagaide. SPR:s lea loahpalaš mearridanváldi áššiin mat gusket Sámi Giellagáldu njuolggadusaide ja bargoortnegii.

Dattetge joatkašuvvá Sámi Giellagáldu doaibma gaskaboddasaččat sámedikkiid gaskasaš ovttasbargun jagi 2019 lohppii. Suoma Sámediggi jođiha ovttasbarggu, ja okta mielbargi Suoma Sámedikkis lea virgáduvvon gaskaboddasaš jođiheaddjin jagi 2019 lohppii. Sámedikkiin lea oktasaš ovddasvástádus Sámi Giellagáldu čađaheamis ja ruhtadeamis, ja Sámi Giellagáldus ii leat sierra bušeahtta.

SPR stivra sáhtta fápmudit válddi giellajuhkosii (dm. komiteii, dahje lávdegoddái, juohke giela várás) dahkat mearrádusaid áššiin mat gusket dušše ovttá gillii. Giellajuhkosiin lea ovddasvástádus ođđa terminologijja normeremis ja čállingiela norpmain. SPR stivra sáhtta maiddái go sierra áššedovdiid bargajoavku dahje sierra doaibmaorgána áhahuvvo, fápmudit daidda válddi dahkat mearrádusaid earkiláššiin.

Sámi Giellagáldu bajimus organiseren 30.04.19 muttus čájehuvvo gowosis vuolábealde.

Sámi Giellagáldu Organisašuvdnakárta

3.3 Bargoaddiovdasvástádus ja bargiid jodiheapmi

Buohkat geat barget Sámi Giellagáldus, leat formálalaččat virgáduvvon bargat iežaset guoskevaš sámedikkiin, dan golmma riikkas. Bargi ja bargoaddi gaskasaš šiehtadusa vuodđu lea muddejuvvon dan riikka šiehtadusaid ja njuolggadusaid bokte, gos bargi lea virggis. Dan sámedikkis masa bargi lea virgáduvvon, lea bargoaddiovdasvástádus sus.

Sámi Giellagáldus lea barggu mearridanváltti. Mielbargit galget dušše čađahit daid bargamušaid maid Sámi Giellagáldu gohčču. Bargit šiehtadit jávkama barggus, nu go luomuid ja friijabeivviid iežaset lagamus jodiheaddjiin ja dieđihit Sámi Giellagáldu gaskaboddasaččat virgáduvvon jodiheaddjai jávkama birra.

Go sámedikkiin lea bargoaddiovdasvástádus ja bargoaddi stivrenvuoigatvuohta, ja Sámi Giellagáldu fas mearrida bargamušaid, de bohciida eahpečielggasvuohta mielbargiid jodiheami ja stivrema ektui.

4 Eavttut vuodđun árvvoštallat iešguđet organisašuvdnamodeallaid

Bargojoavku galgá válddahit ja árvvoštallat iešguđet organisašuvdnamodeallaid Sámi Giellagáldui ja rávvet modealla/modeallaid orgána boahttevaš organiseremii. Vai lea vejolaš buohtastahttit iešguđet modeallaid, de lea bargojoavku ráhkadan organisašuvdnaeavttuid. Eavttut galget doarjut Sámi Giellagáldu ulbmila. Eavttut mat bohtet ovdan tabeallas 4-1, eai leat bardojuvvon vuoruhuvvon ortnega mielde, ii ge leat biddjojuvvon deaddu dasa guđe eavttut adnojuvvojit deháleabbon go earát boahttevaš organiseremii. Ráva guđe modeallat livčče ulbmillaččat Sámi Giellagáldu organiseremii, lea vuodđuduvvon iešguđet modeallaid ollislaš árvvoštallamiid eavttuid ektui (gč. kapihttala 7).

Bargojoavku lea bidjan čuovvovaš organisašuvdnaeavttuid vuodđun iešguđet organisašuvdnamodeallaid árvvoštallamiid:

Tabell 4.1 Organisašuvdnaeavttut

Nr	Organisašuvdnaeavttut
1	Guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta Mearkkaša guhkesáigeperspektiivva ja vuordevašvuoda bušeahtain ja rámmaeavttuin (dm. ahte vuodđoruhtadeapmi ii boađe prošeaktaruđain).
2	Sámedikkiide sihkkarastojuvvo doarvái politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla ásahevaš rámmain Mearkkaša ahte sámedikkat ožžot doarvái politihkalaš stivrejumi ja kontrolla Sámi Giellagáldu ja rádjastideaddji giellaovttasbarggu hárrái.
3	Rabasvuohta ekonomii ja mearrádusain Mearkkaša ahte almmolašvuodas lea geahčadanlohpi ja ahte čađahuvo fágalaš, sorjjasmeahtun revišuvdna ekonomii ja mearrádusain. (Ovdamearkka dihtii ovtta riikka riikarevišuvnna bokte dahje revišuvdnafitnodaga bokte mas lea buorre beaggin.)
4	Fágalaččat nana organisašuvdna Mearkkaša: • Ahte orgánas lea fágalaš legitimizehta sámi álbmogis • Fágalaččat nana ja sorjjasmeahtun rolla • Háhkát, doalahit ja ovddidit gelbbolaš bargiid guoskevaš giellasurggiin • Albmanit oktalaš orgánan

Nr	Organisašuvdnaeavttut
5	Ovttalaš jodiheapmi Mearkkaša ahte beaivválaš jodiheaddjis lea ollislaš ovddasvástádus dárbbalaš fápmudusaiguin organisašuvnna doaimmahit ja ovddidit riikkarájaid rastá. Dat guoská ovddasvástádussii ekonomijas, bargiin (dás maidái bargiid háhkamis) ja fágalaš kvalitehtas. Beaivválaš jodiheaddjis lea bargoaddiovdasvástádus buot mielbargiin. Bargoadi ja bargi vuoigatvuođaide ja geatnega-svuođaide gustojit čielga njuolggadusat. Dakkár áššiin main beavválaš jodiheaddji ferte háhkat fápmudusaid dahje mearrádusaid, ovda-mearkka dihtii stivrras, virgádanorgánas dahje eará sierra mearridanorgánas, galgá leat okta dakkár orgána, mas lea organisašuvnna rastásaš mearridanváldi, eanetlohkomearrádusaiguin jus dárbbasuvo, ja almmá dađi eanet vuordináiggi haga.
6	Beaktilvuohta ja njuovžilvuohta Mearkkaša: • Čielga ja ulbmillaš ovddasvástádus- ja rollajuogadeapmi gaskal sámedikkiid, departemeanttaid, stivrra (dahje eará bajimus mearridanorgánaid) ja beaivválaš jodiheaddji. • Skalerenvejolašvuohta bušeahta hárrái, dm. gierdat sihke lassáneami ja vuoládusa bušeahtas • Heivehanvejolašvuohta bargiid ja gelbbolašvuođa geavaheamis daid giellaguovlluid ektui mat galget bálvaluvvot • Beaktilis bargočadaheapmi ulbmillaš oktiiheiveheami ja ovttasbarggu bokte gaskal čállingotti ja earáid geat fáallet fágalaš veahki (omd. dálá fágajuhkosat ja eará fágalaš ráđit ja lávdegottit) • Vuollegis hálddahusgolut
7	Johtilis ásaheapmi Mearkkaša ahte válljejuvvon organisašuvnamodealla ii gáibit viiddes láhkarietdadusaid iešguđet riikkain. Sávvamis livččii ahte modealla sáhtášii leat doaimmas ođđajagimánu 1. b. 2020 rájes.

5 Iešguđet organisašuvdnamodeallaid válddahus ja árvoštallan

5.1 Guđe organisašuvdnamodeallat leat árvoštallojuvvon?

Dán kapihttalis mii válddahit ja árvoštallat iešguđet organisašuvdnamodeallaid 4. kapihttala eavttuid vuođu.

Iešguđet organisašuvdnamodeallaid ovdalis čielggadeami vuođu ja daid árvalusaid vuođu maid bargojoavkku lahtut leat ovddidan dakkár organisašuvdnamodeallaid birra maid lea vejolaš ásahit ja jođihit oktasaš jođihemiin ovttas dan golmma riikkas, ja mat ovddemustá eai gáibit láhkarievdadeami, lea bargojoavku válljen árvoštallat čuovvovaš organisašuvdnamodeallaid lagabui: Searvemodealla Ruotas ja Suomas, sierra mearridanorgána Ruotas, sámediggi «bargolágideaddjin» Norggas ja Suomas ja Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas.

Čielggadettiin iešguđet modeallaid digaštalai bargojoavku daid čielggadusaid maid iešguđet sámedikkiid juristtat leat čađahan Sámi Giellagáldu vejolaš organiserema hárrái nu go oasussearvvi, vuođđudusa ja searvvi. Bargojoavkku loahppacealkámuš lei ahte dušše searvemodealla lei guoskevaš geahčadit lagabui, dannego ovttas dahje eanet riikkain lei prinsihpalaš vuosteháhu ásahit Sámi Giellagáldu oasussearvin dahje vuođđudussan.

Vejolaš modeallaid viidasat evttohanbarggus árvoštallojuvvui ulbmillažžan geahčadit gávdnojit go dál juo dakkár modeallat mat aiddo válddahit mo davviriikkalaš orgánat sáhttet ásahuvvot ja stivrejuvvot oktasaš jođihemiin ovttas dan golmma riikkas. Dan barggu boadusin lea bargojoavku válddahan čuovvovaš organisašuvdnamodeallaid:

- Searvemodealla (ruoŋŋiláš ja suomiláš veršuvdna)
- Sierra mearridanorgána, Ruota Sámediggái
- Sámediggi «bargolágideaddjin» Norggas ja Suomas
- Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin (ICR-modealla) Norggas
- Searvevuodamodealla
- Davviriikkalaš dutkaninstituhtta (Nordforsk-modealla)

Buot modeallaid ektui biddjojuvvui vuodđun ahte Sámi Giellagáldu stivrras (dahje vástideaddji mearridanorgánas) berrejit leat guhtta lahtu main juohke sámediggi nammada guokte lahtu.

Nuppi bargočoahkkimii ledje buot bajábealde namuhuvvon modeallat válddahuvvon ja árvoštallojuvvon eavttuid vuodul. Dán duođastusa vuodul árvoštalai bargujoavku ahte ii lean guovdil árvoštallat *Davviriikkalaš dutkaninstituhta*-modealla (Nordforsk-modealla) ja *Searvevuodámodealla* lagabui. Ággan guođđit *Davviriikkalaš dutkaninstituhta*-modealla lei ahte modeallas leat muhtun dehálaš prinsihpalaš hástalusat mat čatnasit dasa ahte dakkár modeallas Sámi Giellagáldu šaddá viđa riikka vuollásažžan, ja organisašuvnnalaččat Davviriikkaid ministtarráđi čállingotti vuollásažžan. Davviriikkaid ministtarráđi bargá konsensusprinsihpa vuodul, ja de lea eahpečielggas lea go riehta ja ulbmillaš bivdit maidái Dánmárkku ja Islándda fárrui ásaht dakkár orgána go Sámi Giellagáldu.

Searvevuodámodealla árvoštallojuvvui dakkár modeallan mii gáibida guhkit áiggi čielggadit go daid eará modeallaid. Jus vállješii dán modealla, de livčče sihke dárbu ásaht stáhtaidgaskasaš šiehtadusa, ja šiehtadusa gaskal dan golmma sámedikki. (Ankke dárbbášuvvo šiehtadus gaskal dan golmma sámedikki, beroškeahhtá modeallas mii válljejuvvo.)

Dan vuodul lea bargujoavku válljen árvoštallat lagabui njeallje vejolaš organisašuvdnamodealla Sámi Giellagáldui. Mii válddahit oanehaččat dan njeallje modealla ja árvoštallat dan njeallje modealla bajimus dásis. Mii válddahit veaháš vuđoleappot modeallaid *sámediggi “bargolágideaddjin”* ja *sierra hálddašanorgána Norggas* dannego bargujoavku árvoštallá dán guokte modealla eanemus guovdilin, gč. min rávvaga 8. kapihttalis. Dán guovtti modealla válddahusa struktuvra lea dahkkojuvvon sullii seammaláganin vai lea álkit buohtastahttit modeallaid.

Iešguđet modeallat leat válddahuvvon vuđoleappot mildosis.

5.2 Searvemodealla Ruotas ja Suomas

5.2.1 Kort beskrivelse

Sihke Ruotas ja Suomas lea vierrun geavahit searvemodeallaid. Dakkár organisašuvdnamodealla dattetge ii geavahuvvo Norggas, earret eará dannego servviid rievttálaš rámmat Norggas adnojuvvojit uhccán heivvolažžan.

Ruotas ii leat makkárge erenoamáš lágaid mii mearrida mo ideála searvi berre hábmejuvvot dahje mo dat galgá doaibmat. Dattetge lea nana árbevierru ja geavat Ruotas das mo ideála searvi galgá organiserejuvvot. Searvvis galget leat dihto logu mielde lahtut, das galget leat njuolggadusat ja stivra mii jođiha searvi barggu. Dattetge ii leat mihkkege mii caggá ahte goalmát áššeasálaš vállje searvi stivrra dan sajis go lahtut dan dagašedje, dahje ahte lahtuin šattašii iešguđet jienastatlohku. Go searvi ásahevvo, de searvi šaddá juridihkalaš persovdnan. Dalle sáhtta searvi ieš eaiggáduššat opmodaga ja doaibmat beallin iešguđet oktavuodain. Lahtut sáhttet váldoáššis mearridit guđe organisašuvdnastruktuvra heive sidjiide buoremusat.

Dábálaččat lea ovdamearkka dihtii ekonomalaš servviin váldočoahkkinn, masa lahtut sáhttet searvat, ja stivra mii stivre doaimma váldočoahkkimiid gaskkas.

Ollu servviin leat sierra revisorat . Jus lea sávahahtti ahte searvis galgá leat organisašuvdnanummir, de váldá searvi oktavuodá vearroiseválddiiguin. ² Ekonomiija/ ruhtadeami dáfus dárbbáša ruottilaš oassedoarjja Giellagáldui doarjjateknihkalaš hábmejumi “doarjjameroštussan” mas lea sierra doarjjapoasta (meroštuspoasta) maid Ruota Sámediggi sáhtta máksit. Ruđalaš doarjagat Suomas ja Norggas fievrriiduvvojit sisabohtun Giellagáldu doibmii. Searvemodeallas lea Giellagáldu čadnojuvbon bargorievttálaš rámmain, dm. kollektiivašiehtadussii ja dakkár bargorievttálaš lágaide go mielmearridanláhkii ja láhka barggolašvuodá birra (anställningsskydd).

Ruhtadeami dáfus Suomas lea vejolaš juolludit “allmän understöd”, juogo Sámediggái dahje njuolgga searvá. Dakkár “allmän understöd” nammasaš doarjagis lea geavadis guhkesáiggeluondu, ja vejolaš lea geavahit sisabođuid manjit jagiid.

Suoma searvemodeallas leat mánnga sullasašvuodá ruota modeallain, muhto dain lea okta dehálaš erohus. Suomas lea sámediggi sierra riektesubjeakta (erohussan Norggas ja Ruotas) ja sáhtta danne ásaht searvvi. Ruotas lea Sámediggi oassin riektesubjeavttas stáhtas mii mearkkaša ahte sámediggi sáhtta ovddastit stáhta ásaheami oktavuodas, muhto dat lea stáhta mii čadnojuvvo juridihkalaš persovdnan. Njuolggadusain sáhtta bohtit ovdan ahte sámedikkiid áirasat dat galget leat ovddastuvbon lahttun stivrii.

Jus Suoma Sámediggi ásaša Sámi Giellagáldu searvin, de ferte searvvi kantuvra, váldokantuvra, leat Suomas. Registrerejuvbon searvis Suomas galget leat uhcimusat golbma vuodđudeaddji ja stivra uhcimusat golmmain lahtuin, geaid gaskkas okta lea stivrra jodiheaddji. Stivrra jodiheaddji galgá vuolggasajis ássat Suomas, muđui go Pateanta- ja registtarstivra addá sierralobi. Dakkár sierralobi lea dattetge buorre vejolašvuodda oazžut. Beaivválaš jodiheaddji sáhtta dattetge ássat ovtta dain eará riikkain.

5.2.2 Nanusvuodaid ja raššivuodaid árvvoštallan

Ruota ja Suoma searvemodeallat leat viehka ovttaláganat nanusvuodaid ja raššivuodaid dáfus, eai ge earrán olus eará modeallain guhkesáigeperspektiivva ja vuorddehahttivuodá hárrái.

Modealla nanusvuodain okta lea ahte dat addá sámedikkiide váikkuhanfámu searvvi stivrra bokte, ja ahte lea vejolaš ásaht daid lávdegottiid/bargojoavkkuid maid doaibma dárbbáša, ja ahte njuolggadusat sáhttet mearridit ahte dat golbma sámedikki galget leat ovttaoaivilis ovdalgo njuolggadusat sáhttet rievdaduvvot. Searvemodealla Suomas addá stuorát sorjjasmeahttunvuodá stáhtas go ovdamearkka dihtii searvemodealla Ruotas, dannego Suoma Sámediggi lea riektesubjeakta ja sáhtta iežas álgaga vuodul ásaht searvvi.

² Ideella föreningar, Björn Lundin & Jan Lindblad, 9:e upplagan, 2015 Skatteverket.se

Modealla lea mielde váikkuheamen rabasvuhtii ekonomijja dáfus, muhto uhcit go mángga eará modeallas danne go searvi ii gula almmolašvuodáprinsihpa vuollái. Modealla rahpá maid vejolašvuodaid dasa ahte doaibma sáhtá ovddidit fágalaš legitimizehta sámi álbmogis go stivrras leat buot golmma sámedikki ovddasteaddjit, ja ahte lánvegeattiid/bargojoavkkuid čoahkkádussii sihkkarastojuvvo fágalaš ovdastus guoskevaš sámi giellaguovlluin. Raššivuohtan sáhtá baicce leat dat ahte searvi legitimizehta ja autoritehta ii dárbbas adnojuvvot seamma nanusin go ovdamearkka dihtii stáhta eiseváldi. Modealla nanusvuotta lea ahte dat addá sorjjasmeahttunvuotta go das lea dakkár jođihangoddi mas lea ollislaš ovddasvástádus fágas, ekonomijas ja bargiin.

Hehttehussan lea ahte hálldahusgolut lassánit searvi ásaheami oktavuodas. Ádjána maid guhkibuš ráhkadit njuolggadusaid dán modellii go daidda eará modeallaide danne go muhtun gažaldagat gáibidit lagat čielggadeami, earret eará ruhtadan- ja raporteremekanismit mat ollašuhttet buot golmma riikka doarjja- ja raporterenvuogadagaid.

5.3 Sierra mearridanorgána Ruota Sámediggái

5.3.1 Oanehis válddahus

Muhtun stáhta direktoráhtain (eiseváldiin) Ruotas leat sierra mearridanorgánat maid lahtuid ráđđehus lea nammadan. Dakkár dilálašvuodain mudde eiseváldiid bagadeapmi mearridanorgána bargamušaid. Galgá maiddá čujuhuvvot mat bargamušaid orgánas galget leat ja main áššiin galget dahkkojuvvot mearrádusat, galle lahtu orgánas galget leat, mo dat galget nammaduvvot ja gii galgá leat jođiheaddji. Orgána bargamušat sáhttet leat sirrejuvvon eiseváldi doaimmas muđui. Mearridanorgána stivre iežas doaimma bálddalaga direktoráhta (eiseváldi) beaiválaš jođiheddjiin dahje stivrrain, beroškeahhtá das mo direktoráhta jođihuvvo. Dattetge lea direktoráhta jođihangottis ollislaš ovddasvástádus doaimmas, dás maiddá mearridanorgána doaimmas. Dábálemos lea ahte ráđđehus nammada mearridanorgánaid lahtuid, muhto doppe leat mánga eará vuogi nammadit lahtuid orgánii. Leanadikkrit (fylkkadikkrit), gielddat, politiija ja beroštusorganisašuvnnat nammadit lahtuid “länsstyrelsernas viltförvaltnings och rennärings delegationen” nammasaš sáttagottiide.

Dakkár modeallas mas Sámi Giellagáldu ásaheami sierra mearridanorgánan Ruota Sámediggái, lea mearridanorgánas iehčanas ovddasvástádus dain mearrádusain maid orgána dahká, ja orgánas lea ovddasvástádus dain doaimmain mat čađahuvojit doaimmas (sámedikki njuolggadusaid siskabealde). Nu sáhtá sierra mearráduorgána albmánit čielgasit sirrejuvvon oassin sámedikkis.

Dakkár modeallas ruhtaduvvo Sámi Giellagáldu Ruota Sámedikki bokte seamma láhkai go searvemodealla, Ruotas – doarjjamerostussan ja sierra meroštuspoastan, juolludusreivve (muddenreivve) bokte. Ekonomalaš doarjagat Suomas ja Norggas fievríduvojit sisabohtun Ruota Sámediggái, mii fas sirdá doarjagiid Sámi Giellagáldui. Sámi Giellagáldu geatnegahttet dat oppalaš njuolggadusat mat gustojit stáhta doibmii Ruotas. Buot bargit adnojuvojit stáhtabargin Ruotas. Eará

beliid báلكká oktavuodas mearrida dattetge Ruota Sámediggi. Sámedikkis lea maid formálalaččat ovddasvástádus doaimmas. Muhto dan gažaldaga ahte geas, Sámedikkis vai Sámi Giellagáldus, galgá leat ovddasvástádus háhkat jođiheaddji ja eará bargiid, dan lea dárбу čielggadit lagabui.

5.3.2 Nanusvuodaid ja raššivuodaid árvoštallan

Sierra mearridanorgána sáhtášii ollašuttit sámedikkiid dárbbu politihkalaš stivremii ja kontrollii, go mearridanorgána lea Ruota Sámedikki vuollásaš. Prinsihpalaš raššivuolta lea dattetge ahte modealla lea Ruota stáhta orgána oassin maid prinsihpalaččat ráđđehus sáhtá loahpahit. Seammalágan sierra mearridanorgána ii leat Norggas ii ge Suomas, nu ahte dat modealla fertešii dalle ásaheavvot Ruttii.

Modealla ollašuttá guhkesáigeperspektiivva ja vuorddehahttivuoda eavttuid. Modealla ferte seamma láhkai go dat eará modeallat heivehuvvot guoskevaš stáhta njuolggadusaide. Modealla eaktuda nu mo dat eará modeallat ge ahte njuolggadusain sáhtá boahitit ovdan ahte gáibiduvvo ovttaoaivilvuolta sámedikkiid gaskkas jus njuolggadusat galget rievdaduvvot. Modealla ollašuttá raba-svuodagáibádusa dainna lágiin ahte revišuvdna Ruotas oažžu ovddasvástádusa revišuvnnas ja ahte almmolašvuodaprinsihppa gusto seamma láhkai go daidda eará modeallaide ge earret searvemodellii. Nanusvuoltan sierra mearridanorgánain lea ahte modealla addá vejolašvuoda oažžut legitimizehta sámi álbmogis go stivrras leat sámedikkiid ovddasteaddjit, nu mo dain eará modeallain ge.

Nu mo dain eará modeallain ge dat lea nanusvuoltan ahte šaddá ovttalaš jođihangoddi, muhto ain lea veaháš eahpečielggas mo modealla fuolaha gáiddusbargama ja addá vejolašvuoda dasa ja vejolašvuoda bargat ja ássat sierra riikkain, ja lea go ássangáibádus beaivválaš jođiheaddji.

Modealla sáhtá čielggasmahttit ovddasvástádusa ja rollajuogadeami gaskal sámedikkiid, departemeantaid ja mearridanorgánaid jna. dainna lágiin ahte dat mearriduvvo njuolggadusain. Vejolaš lea skaleret doaimma bajás dahje vulos, ja lea maid vejolaš ruhtadit osiid doaimmas prošeaktaruhtademiin nu mo daid eará modeallaid ge hárrái. Eará ovdun lea ahte mearridanorgána sáhtá čadnojuvot Ruota Sámedikki hálddahussii, ja sáhtášii de geavahit dan vuodđostruktuvrra hálddahuslaš proseassaide ja rutiinnaide. Dattetge mielddisbuktá ođđa orgána ásaheavvot sámedikki vuollásažžan eanet barggu hálddahussii, ja dárbbu eanet hálddahuslaš resurssaide dannego Ruota Sámedikki hálddahus lea oppalaččat viehka uhcci.

Giellagáldu bargit leat ain stáhtabargit, mii addá bargiide vuorddehahtti virgediliid čielga bargorievttálaš rámmain.

Jus modealla galggaš sáhttit ásaheavvot, de lea dárбу ahte departemeanta Ruotas rievdata bagadusa ja lága Ruota Sámedikki várás. Dat lea okta dain sivain manne ásaheavvot ádjánivččii guhkibuš. Báhcet maiddái, nu mo namuhuvvon, muhtun gažaldagat maid livččii dárбу čielggadit lagabui jus galggašii árvoštallat dán modealla viidáseappot.

5.4 Sámediggi «bargolágideaddjin» Suomas dahje Norggas

Sámediggi "bargolágideaddjin"- modealla minsttarin lea leamaš Norgga lágidan-gieldamodealla, mii lea Norgga gieldamodealla oassi ³. Lágidangiieldamodealla mearkkaša ahte gielddat besset sirdit lágidangildii lágas mearriduvvon bargamušaid čađaheami ja fápmudit dasa válddi dahkat bođu mearrádusaid dahje mearridit lálkaásahusa dárkilat njuolggadusaid mielde. Dat mearkkaša ahte gielda (ovttas-bargogiielda) sáhtta soahpat nuppiin gielddain (lágidangiieldain) ahte lágidangiielda galgá čađahit bargamušaid ja dahkat mearrádusaid áššiin main ii leat prinsihpalaš mearkkašupmi.

Dakkár modealla mas sámedikkiin okta galgá leat "bargolágideaddji" lea maiddáid dan minstara mielde mo Divvun-prošeakta lei organiserejuvvon dan álgomuttus, dainna lágiin ahte prošeakta biddjojuvvui Norgga Sámedikki giellaossodaga vuollásažžan. Mii leat maid vilppastan modellii mii lea hálldašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas nammasaš modealla várás (geahča kapihttala 5.4).

Bargojoavkku árvvoštallamat leat ahte "bargolágideaddji-modealla" lea vejolaš heivehit buot golmma riikka sámedikkiide. Bargojoavku lea válljen válddahit ja árvvoštallat mo "bargolágideaddji-modealla" heive Supmii ja Norgii. Modealla livččii maid vejolaš heivehit Ruota Sámedikki vuollásaš bargolágideaddjin. Bargojoavku lea dattetge gávnahan ahte ii leat dárbu čállit sierra modealla Ruota várás, dannego modealla mas lea sierra mearridanorgána Ruota Sámedikki ektui, gávnnavuvvui guovdilát čoavddusin.

Dán kapihttalis mii govvidit álggus modealla Norgga Sámediggi "bargolágideaddjin", ovdamearkan. Dasto mii kommenteret deháleamos erohusaid gaskal Norgga Sámedikki "bargolágideaddjin" ja Suoma Sámedikki "bargolágideaddjin (kap. 5.3.2). Sihke suomelaš ja norgalaš modealla leat ollásit válddahuvvon mildosis. Dan siva lei ahte bargojoavku árvvoštalai norgalaš modealla eambbo guovdilin go suomilaš modealla (gč. árvvoštallamiid kapihttalis 5.3.3 ja kapihttaliin 7.4 ja 7.6).

5.4.1 Norgga Sámediggi «bargolágideaddjin»

Organisašuvnamodealla ovdagovva lea dat vuohki mo Divvun-prošeakta lei organiserejuvvon dan árramuttus, Norgga Sámedikki giellaossodaga vuollásaš prošeaktan. Mii leat maid vilppastan ICR-modellii (gč. sierra notáhta, nappo hállda-husorgánii mas leat sierra fápmudusat).

Vuođđojurdda lea ahte Giellagáldu buot bargit leat Norgga Sámedikki virgehasat, maid Sámediggi hálldahus stivre hálldahuslaččat, muhto main lea fágalaš iehčanasvuohta dan lálkai ahte stivrenlinnjá botkejuvvo, ja beaivválaš bagadanváldi fápmuduvvo stivrii dahje sullasažžii.

³ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-22-83#KAPITTEL_6-4. Soaitá leat guovdil váldit juoidá minsttarin dán kapihttala iešguđet mearrádusain gieldalágas go dárkilat njuolggadusat ovttasbarggu várás, stivrra njuolggadusaid ja mandáhta várás jna. vejolaččat galget mearriduvvot. Seammás lea stuorra erohusat gaskal sámedikkiid ja Norgga gielddaid, earret eará dannego Norgga gielddat leat sierra juridihkalaš persovnnat mat leat dárkilit muddejuvvon das mo álbmotválljen kontrolla galgá dáhpáhuvvat.

Modealla válddahuvvo nu ahte dan heivešii geavahit Sámi Giellagáldui stivrema ja jodiheami hárrái, ekonomijja/ruhtadeami hárrái ja muđui oppalaš njuolggadusaid hárrái, mat leat stáhtalaš doaimmaid várás (earret eará bargiid vuoigatvuođaid ja geatnegasvuođaid hárrái).

Stivrejupmi ja jodiheapmi

Modeallas lea hui dehálaš ahte Sámi Giellagáldu formálalaččat lea sajáidahttojuvvon sámedikki hálddahussii, muhto seammás lea sirrejuvvon sierra reiveárkkain, gráfalaš identitehtain jna. Dasto lea dehálaš ahte orgánas galgá leat sierra stivra, mii dahká eanaš bajimus mearrádusaid, ja mearrida maidái jahkásaš bušeahitaid juolluduvvon rámma vuođul, virgáda bargiid ja mearrida doaibmaplánaid ja strategijja. Jus sierra stivra galggaš oažžut virgádanválddi, de gáibiduvvo dasa dárkilat mudden. Vejolaš lea govahallat sierra muddema sámedikki bargiidnjuolggadusaide, dahje vejolaččat sierra mearrádusa sámedikki ekonomijjanjuolggadusaide ja instruksii. Lagat dárkilvuođaid lea dárbu lagabui čielggadit, sihke direktivrra ja eará bargiid virgádeami hárrái.

Stivrra ja beaivválaš jodiheaddji (direktivrra) válddi ja doaibmamušaid lea dárbu válddahit dain njuolggadusain maid Norgga Sámediggi mearrida, ja ekonomijjainstruvssas mii mearriduvvo daid ekonomijjanjuolggadusaid vuođul mat gustojit Norgga stáhtalaš hálddahussii. Vuolggasajis lea stivrras ovddasvástádus Norgga Sámedikki ektui hálddahuslaš áššiin, ja dárkilat njuolggadusaid vuođul lea juohke stivralahtus ovddasvástádus dan sámedikki ektui mii su lea nammadan, gč. vuolábealde.

Mii bidjat vuođđun ahte njuolggadusaid maid lea dárbu ráhkadit Sámi Giellagáldui, formálalaččat fertjit golbma sámedikki mearridit, seammaláganin.

Njuolggadusaide lea vejolaš bidjat klausulaid mat sihkkarastet ahte njuolggadusaid leat golbma sámedikki dohkkehan, ja ahte rievdadusat galget biddjojuvnot ovdan eará sámedikkiide, dahje vejolaččat galget maid eará sámedikkid dohkkehit daid. Váttis lea áibbas garvit dan dili ahte sierramielalašvuođa geažil lea Norgga Sámedikkis, bargolágideaddjin, formálalaččat veaháš eanebuš váldi. Dat soahpá dainna ahte Norgga Sámedikkis lea formála bargoaddiovdasvástádus. Oktilis jodiheapmi sorjá dattetge duohtadilis buot golmma sámedikki bisti ovtta mielalašvuođas dan hárrái.

Jus organisašuvdna oktii boahpteáiggi heahtihuvvo, de báhcá Norgga Sámediggái virgehasaide guoski bargoaddiovdasvástádus, jus eará ii leat šiehttojuvvon.

Modealla mas lea stivra, oktan fápmudusaiguin njuolggadusain, botke stivrenlinnjá nu ahte sámediggi ii sáhte njuolgga bagadit doaimma.

Njuolggadusain sáhttet, jus lea sávahahtti, leat dárkilis njuolggadusat das mo stivrra jodiheaddji ja stivralahtut galget válljejuvnot. Livččii ovdamearkka dihtii vejolaš jurddašit ahte stivrras leat guokte lahtu maid juohke golbma sámedikki nammada njealji jagi áigodahkii, áinnas ge vuorroortnega mielde logahallojuvvon várrelahtuiguin geat bohtet sierranas lahtuid sadjái. Stivrra lahtuid nammadeami duođaštusa

dattetge dáidá Norgga Sámediggi fertet ráhkadit. Stivralahtuid geat eai oro leamen dohkálaččat, sáhtášii Norgga Sámediggi, vejolaččat nammadan sámediggi, prinsihpalaččat lihccut. Dan lea vejolaš muddet nu ahte Norgga Sámedikki váldi lihccut stivralahtuid ráddjejuvvo, muhto lihccunvejolašvuoda ii dáidde leat vejolaš jávkadit áibbas, verrošandáhpáhusaid ja dakkáraččaid geažil. Muhto lea maid vejolaš ráhkadit dakkár njuolggadusaid ahte nammadeaddji sámedikkis dat lea ovddasvástádus vejolaččat lonuhit stivralahtuid geat eai oro doaibmamin dohkálaččat.

Njuolggadusat sáhttet addit stivrii fápmudusa ásaht ja heaittihit fágalaš stivrraid ja ráđiid. Vejolaš lea maid mearridit njuolggadusain mat stivrraid ja ráđiid Sámi Giellagáldus unnimusat galget leat, jus lea sávahahtti lohkkadit fágalaš ráđđevuogádaga. Njuolggadusat sáhttet válddahit main orgánain galgá leat váldi dahkat maid mearrádusaid.

Njuolggadusain sáhtta čuožžut makkár giellanormerenmearrádusaid stivra sáhtta dahkat, mii sáhtta fápmuduvvot bargiide / hálddahussii / direktievrii, ja mii sáhtta fápmuduvvot iešguđet gielaide fágarađđái / fágajuhkosii jna.

Ekonomiija/ruhtadeapmi

Ekonomalaš jođiheapmi sáhtta boahtit ovdan sierra ossodatrehketdoallun Norgga Sámedikki vuolde. Juolludusat Norgga bealde várrejuvvojit Sámedikki rámmajuolludussii, Norgga stáhta bealis geavahanulbmila merkekeahtta.

Ruota ja Suoma bealde – ja vejolaččat eará gálduin – boahtán ekonomalaš juolludusat čállojuvvojit rehketdollui boahtun. Sámediggi lea nettobušehttejuvvon doaibma mas lea fápmudus geavahit buot boađuid ieš, ja dat sáhtta sirdit badjebáhčagiid ja vuollebáhčagiid čuovvovaš jahkái.

Oppalaš njuolggadusat Stáhtalaš doaimma várás Norggas, ja daidda gulli bargiid vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát

Doaibma ferte čuovvut buot dábálaš njuolggadusaid mat leat stáhtalaš doaimma várás Norggas, daiguin spiehkastagaiguin mat leat addojuvvon Norgga Sámediggái. Earret eará gusto lánka mii guoská stáhta bargiide, bargoheaitaga njuolggadusaide, tariffašiehtadusaide, Stáhta penšuvdnakássii jna. Dat mearkkaša maid ahte bargiid guokte ovddasteaddji galget vejolaččat beassat stivrii jienastanvuoigatvuodain áššiin main stivra lea virgádanorgána. Molssaevttolaččat lea vejolaš mearridit sierra virgádanorgána daid njuolggadusaid mielde mat leat lágas stáhta bargiid birra.

Vejolaš lea ahte bargit barget sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Sii diedihuvvojit buohkat Stáhta penšuvdnakássii Norggas, muhto sis galgá leat álbmotoadju ovttariikkas, dárkilat njuolggadusaid vuodul, gč. válddahusa kapihttalis 6. Buot bargit fertetit bálkáhuvvot Norgga stáhtabargin. Muhto bálkká mearrideami njuolggadusat leat viehka njuovžilat. Guovddáža jođihangoddái dat addá oalle stuorra doaibmanvejolašvuoda fállat márkanii guoski eavttuid, juoga mii viehka muddui rahpá vejolašvuoda mearridit bálkká dan bálká- ja gollodási ektui mii lea doppe gos virgehas bargá ja ássá.

Direktevrra bálkká dán modealla mielde mearrida Norgga Sámediggi stivrra evttohusa vuodul. Vejolaččat lea dárbu iskat sáhttet go mearriduvvot eará modeallat.

Stivra sáhtta mearridit oktasaš máksomeriid stivrraid ja ráđiid searvama várás, ii ge dárbbas leat gitta iešguđet riikkaid rávvejeaddji máksomeriin.

Stáhta mátkeregulatiiva stáhta virgehasaid várás gusto vuolggasajis, daid ráddjehusaiguin maid stivra ain mearrideš.

Njuolggadusat dan mearrideami várás man riikii bargit galget vearu máksit

Geahča kapihtala 6 raporttas.

5.4.2 Suoma Sámediggi «bargolágideaddjin»

Mildosis lea válddahuvvon modealla mas lea *Suoma Sámediggi “bargilágideaddjin”*. Eai leat mearkkašahhti prinsihpalaš erohusat gaskal norgalaš ja suomilaš “bargolágideaddji”-modealla. Modealla Suoma Sámedikkiin “bargolágideaddjin” mielddisbuktá earret eará ahte bálká ferte vuolggasajis mearriduvvot suomilaš tariffašiehtadusa vuodul. Bálkádassi Suomas lea dábálaččat vuolit go Norggas, ja dat sáhtta dagahit váttisvuodaid háhkat giellabargiid Norgga ja Ruota bealde. Seammás lea gal vissa vejolaš mearridit muhtunlágan olgoriikalasáhusa mii muhtun muddui buhtada dan alit gollodási mii lea Ruota ja Norgga bealde.

Dasto lea jáhkehahtti ahte lea dárbu lasihit hálldahuslaš resurssaid jus guovddáš ása-huvvošii Suoma Sámedikki vuollásažžan, dannego Suoma Sámedikkis vuos lea uhcit hálldahus ii ge das leat seamma stuorraásahusovdu go Norgga Sámedikkis.

5.4.3 Nanusvuodaid ja raššivuodaid árvoštallan

Norgga Sámediggi bargolágideaddjin sáhtta šaddat beaktilis modeallan Sámi Giellagáldui. Modealla sihkkarasttášii iehčanasvuoda beaivválaččat, ja addá dan golmma sámediggái – muhtun muddui seamma stuorra váikkuhanválddi go juohke sámediggi ovdamearkka dihtii nammada guokte lahtu stivrii. Modealla sihkkarastá rabasvuoda ekonomijahálldasemis ja dahká vejolažžan ovddidit fágalaččat nana organisašuvnna. Jáhkehahtti lea dasto maiddái vel ahte dat lea dat modealla buot dain modeallain maid bargojoavku lea árvoštallan, maid lea vejolaš ásaht johtilepmosit.

Ollislaš árvoštallan lea ahte modealla oalle muddui ollašuhhtá daid eavttuid nu mo dat dál leat hábmejuvvon.

Modeallas leat muhtun prinsihpalaš raššivuodát/hástalusat go Norgga Sámediggi oažžu stuoribuš dadjamuša beaivválaš doaimmas ja go doaibma šaddá Norgga Sámedikki oassin, juoga mas ferte lea váldokantuvra Norggas (muhto mas sáhttet leat bargit buot golmma riikkas). Prinsihpalaččat dat mearkkaša maid ahte lea vátis bisuhit Sámi Giellagáldu jus Norgga Sámediggi gávnnahe heaittihit doaimma.

Modealla eará vejolaš raššivuodta dan vuodul mo dat dássáži lea válddahuvvon, lea ahte rolla- ja ovddasvástádusjuohku gaskal Norgga Sámedikki, stivrra ja Sámi Giellagáldu direktevrra orru leamen veaháš eahpečielggas. Ovdamearkka dihtii

lea veaháš eahpečielggas mo bargiidovddasvástádus galgá hálddašuvvot jus formála bargoaddiovdasvástádus lea Norgga Sámedikkis, ja dárbu lea čielga njuolggadusaid ráhkadit mat mearridit maid áššiin Norgga Sámedikki direktivrras, ja sámediggerádis, lea ovddasvástádus ja bagadanváldi ja main áššiin stivrenlinnjá lea botkejuvvon, nu ahte bagadanváldi lea dušše Sámi Giellagáldu direktivrras. Jus stivrenlinnjá Sámediggerádis ja direktivrras galggaš leat botkejuvvon lagabut čilgejuvvon áššesurggiin, de ferte sámedikki dievasčoahkkinn mearridit njuolggadusaid dan birra. Ahte njuolggadusat hábmejuvvojit nu ahte daid sáhttet buot golbma sámedikki duođaštit ja mearridit dievasčoahkkimis, sáhtta leat ulbmillaš.

Sihke Ruota Sámedikkis ja Suoma Sámedikkis lea hálldahus uhcci Norgga Sámedikki hálldahusa ektui. Vaikke vel suopmillaš ja ruottillaš sámedikkiin lea buorre hálldahuslaš vuodđovuogádat, de lea dain uhcit náka hálldašit hálldahuslaš bargamušaid mat gullet Sámi Giellagáldui, go Norgga Sámedikkis. Danne lea Norgga Sámedikkis dihto stuorradoaibmaovddut, go lassi hálldahuslaš resurssaide lea unnit dárbu. Norgga Sámediggi "bargolágideaddjin" árvvoštallojuvvo maidái fágalaččat návccaleabbon go duot guokte nuppi sámedikki dannego organisašuvnnas lea oppalaččat stuorát fágabiras ja fágalaš gelbbolašvuohta olámuttos. Dattetge nu ii leat gal sierra gielaide dáfus, nu go ovdamearkka dihtii nuortalašgiela ja anárašgiela hárrái, maid fágalaš biras lea stuorát Suoma Sámedikkis go Norgga Sámedikkis. Bálkádássi Norggas lea alit go daid eará riikkain, ja norgalaš modealla sáhtta dan geažil leat geasuheaddin bargiid háhkama ja doalaheami oktavuodas. Seammás addá šiehtadus doaimma jođihangoddái oalle stuorra doaibmanvejolašvuođa mearridit márkaneavttuid nu ahte bálkáovdu go lea virgehas orgánas man váldokantuvra lea Norggas, danne ii dárbbáš mearkkašit eambbo.

5.5 Hálldašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas

5.5.1 Oanehis válddahus

Hálldašanorgána sierra fápmudusaiguin-modealla ovdagovva lea Riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáš (International Reindeer Centre - ICR), mas lea váldokantuvra Guovdageainnus, Norggas, ja ovddeš Gáldu, álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš, mii lei organiserejuvvon seamma láhkai.

Sierranas hálldašanmodeallat Norgga stáhtas, Norgga stáhta oktavuodas, leat ollislaččat válddahuvvon dás: NOU 2003: 34 Mellom stat og marked — Selvstendige organisasjonsformer i staten.

Mearrádusa ásaht sierra stáhtalaš hálldašanorgána ferte departemeanta dahje Gonagas stáhtarádis dahkat, ovdamearkka dihtii mearridettiin njuolggadusaid orgánii. Mearrádusa ferte dasto geavadis Stuorradiggi nannet nu ahte mearriduvvo juolludus stáhtabušeahtas. Sámedikkis ii leat váldi mearridit dakkár sierra, sirrejuvvon stáhtalaš doaimma ásaheami.

Stivrejupmi ja jodiheapmi

Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin várás lea hui dehálaš ahte sierra stivra dahká bajimusdási mearrádusaid, earret eará mearrida jahkásaš bušeahtaid juolluvvon rámma vuodul, virgáda bargiid ja mearrida doaibmaplánaid ja strategiija. Stivrra ja beaivválaš jodiheaddji (direktevrra) váldi ja bargamušat leat válddahuvvon njuolggadusain ja ekonomiijainstruvssas.

Modealla stivrrain, oktanaga fápmudusaiguin njuolggadusain, botkejit stivrenlinnjá nu ahte departemeanta ii sáhte njuolgga bagadit guovddáša. Njuolggadusaid ICR várás lea stáhtaráđđi mearridan, formála departemeantamearrádusain. Jus alit formála stáhtus lea sávahahtti, de lea vejolaš mearridit njuolggadusaid gonagaslaš resolušuvnnain (almmolaš ráđđehusmearrádusain).

Mearrádusain sáhttet leat, jus lea sávahahtti, dárkilis njuolggadusat das mo stivrra jodiheaddji ja lahtut válljejuvvojit. Njuolggadusat sáhttet addit fápmudusa stivríi ásahit dahje heahttihit stivrraid ja ráđiid. Vejolaš lea maid mearridit njuolggadusain makkár stivrrat ja ráđit Sámi Giellagáldus unnimusat galget leat, jus lea sávahahtti lohkkadit fágalaš ráđđestruktuvrra. Njuolggadusat sáhttet maid válddahit main orgánain galgá leat váldi dahkat maid mearrádusaid.

Njuolggadusat sáhttet mearridit maid giellanormerendoaibmabijuid stivra sáhtá álggahit, mii galgá fápmuduvvot bargiide / hálddahussii / direktivríi, ja mii galgá fápmuduvvot juohke sámegiela fágaráđđái / fágajuhkosii jna. Njuolggadusain sáhttet leat mearrádusat das ahte golmma riikka sámedikkít fertet leat ovttaoaivilis jus njuolggadusaid galgá leat vejolaš nuppástuhttit, muhto stáhtarievtálaččat sáhtá dattetge Norgga ráđđehus Norgga Vuodđolága mielde fámohttit njuolggadusaid.

Ekonomiija/ruhtadeapmi

Vejolaš lea jurddašit ahte juolludeamit Norgga bealde vuodđojuolludussii gessojuvvojit Sámedikki rámmas ja biddjojuvvojit sierra juolludussan stáhtabušeahtas sierra hálddašanorgánii. Juolludusat vuodđojuolludusa lassín sáhttet bohtit Sámedikkis ja čállojuvvojit sierra hálddašanorgánii bohtun.

Fápmudusat stáhtalaš hálddašanorgánii Norggas addojuvvojit jahkásaš juolludus-reivviiguin departemeanttas. Dárbu lea iskat sáhttet go njuolggadusat ja ekonomiijainstruksa addit fápmudusaid sámediggái, nu ahte instruksa hálddahuslaš áššiin bohtá Sámedikkis. Dákkár ortnet gáibida šiehtadusa sámedikkiin.

Dárbu lea maid iskat sáhttet go njuolggadusat ja ekonomiijainstruksa mearridit ahte Norgga Sámediggi doaimmaha hálddahuslaš doaimmaid. Dákkár modealla lea oahpis stáhtalaš hálddašeamis Norggas, ovdamearkka dihtii geavaha Nasjonal institusjon for menneskerettigheter nammasaš ásahus siviilaáittardeaddji hálddahuslaš bálvalusaid (dás maid dáhtabálvalusaid), ja Válgadirektoráhta geavaha hálddahuslaš bálvalusaid (dás maid dáhtabálvalusaid) mat gullet Sihkkarvuođa ja gearggusvuođa direktoráhtii.

Ekonomalaš oassedoarjagat mat bohtet Ruotas ja Suomas, ja eará vejolaš gálduin, čállojuvvojit rehketdollui bohtun. Stuorradiggi sáhtá mearridit sierra

fápmudusaid mat dahket vejolažžan geavahit dakkár boađuid jogo visot dahje vassis supmi rádjai maiddá čuovvovaš jagiid. Dát váikkuha muhtun muddui njuovžilvuhtii. Dakkár ortnega galgá vejolaččat Finánsadepartemeanta Norggas dohkkehit ovdalgo ášši lágiduvvo Stuorradiggái.

Oppalaš njuolggadusat stáhtalaš doaimma várás Norggas, ja daidda gulli bargiid vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat

Doaibma ferte čuovvut daid oppalaš njuolggadusaid mat leat stáhtalaš doaimma várás Norggas, nu go stáhtabušeahta prinsihpaid, stáhtarehketdoalu, lága stáhta bargiid birra, streaikka njuolggadusaid, tariffašiehtadusaid, Stáhta penšuvdnakássa jna. Dat mearkkaša dan ge ahte bargiid guokte ovddasteaddji váldet saji stivrii jienastanvuoigatvuođain áššiin main stivra lea virgádanorgána (gč. lága stáhta bargiid birra § 6, njealját lađđasa). Molssaevttolaččat rahpet njuolggadusat prinsihpalaččat dan vejolašvuođa ahte lea vejolaš ásahit sierra virgádanorgána (virgádanráđi) daid njuolggadusaid vuođul mat leat lágas stáhta bargiid birra, juoga mii ii leat guovdil dán dáhpáhusas, dannege lea vissa politihkalaččat sávahahtti čohkket válddi stivrii.

Doibmii lea vejolaš ahte leat bargit sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Sii dieđihuvvojit buohkat Stáhta penšuvdnakássii Norggas, muhto ožžot álbmotoaju ovttas dan golmma riikkas, dárkilat njuolggadusaid vuođul, gč. válddahusa vuolábealde, kapihttalis 6. Buot virgehasat bálkáhuvvojit Norgga stáhtavirgehassan. Dattetge leat soahpamušat oalle njuovžilat, ja dain lea dat gustojeaddji prinsihppa ahte stáhta galgá fállat márkani heivehuvvon bálkká ii ge doaibmat bálkáoaivadeaddjin.

Direktevrra bálkká mearrida dán modealla mielde dábálaččat departemeanta, stivrra evttohusa vuođul. Dárbu lea vejolaččat iskat lea go vejolaš mearridit eará modeallaid bálkámearrideami várás, ovdamearkka dihtii ahte fápmudus mearridit direktevrra bálkká biddjojuvvo Norgga Sámediggái.

Stivra galgá sáhttit mearridit oktasaš mávssuin searvama várás iešguđet stivrraide ja ráđiide, ii ge dárbbas čuovvut iešguđet riikkaid oaivadeaddji mávssuid.

Stáhta mátkeregulatiiva (norgalaš) stáhta bargiid mátkkiid várás galgá vuolggasajis gustot, daid gáržžidemiiguin maid stivra mearrideš.

5.5.2 Nanusvuođaid ja raššivuodaid árvvoštallan

Modeallas hálddašanorgánan sierra fápmudusaiguin galgá leat sierra stivra ja váldokantuvra Norggas ja sáhtta leat beaktilis modealla Sámi Giellagáldui. Modealla sihkarastá iehčanasvuođa beaivválaš doaimmas, ja addá – muhtun muddui, sámedikkiide dadjamuša dan láhkai ahte dat nammadit stivrra. Buohkanas árvvoštallan lea ahte modealla oalle muddui ollašuhtta eavttuid nu mo dat leat hábmejuvvon. Modealla ollašuhtta guhkesáigeperspektiivva ja vuorddehahttivuođa dárbbu seamma láhkai go eará modeallat ge. Modealla láhčá vejolašvuođa ekonomijja ja mearrádusaid rabasvuhtii ja ovddasteaddjit. Modealla nu go eará modeallat ge láhčá vejolažžan ásahit oktalaš jodihangotti.

Modeallas leat muhtun prinsihpalaš raššivuođat/hástalusat mat čatnasit dasa ahte sámedikkiide galgá sihkkarastojuvvot doarvái politihkalaš stivren ja kontrolla ásahusa rámmain, ja muhtun muddui dasa ahte galgá go orgánas leat doarvái fágalaš legitimatehta olles sámi álbmogis. Dás lea dása oktavuohta ahte doaibma šaddá stáhtalaš orgánan, mas ferte leat váldokantuvra Norggas, ja dan sáhtta – prinsihpalaččat – departemeanta heaittihit, ja Stuorradikki bušeahttamearrádusa bokte (Norggas). Orgána ii biddjojuvvo organisašuvnnalaččat Norgga Sámedikki vuollái, muhto formálalaččat dat šaddá dan sadjai organisašuvnnalaččat biddjojuvvot Norgga departemeantta vuollái.

Modealla eará raššivuohta lea ahte dát gáibidivččii lasi hálddahušlaš resurssaid go dálá modealla go dat šaddá sierra iehčanas organisašuvdnan. Vejolaš čoavddus maid lea vejolaš jurddašit, lea vejolašvuohta oastit veaháš hálddahuš- ja vuogádatdoarjaga Norgga Sámedikkis vai ii leat dárbu hukset dan iežas organisašuvdnii. Jus modealla heivehallá nu ahte orgána oažžu oktasaš hálddahuš Norgga Sámedikkiin, de váiduduvvojit namahuvvon vuosteákkat veaháš. Dattetge lea jáhkehahtti ahte modealla gáibida eanet resurssaid go Sámediggi «bargoláguideaddjin»-modeallas.

Bálkávuogádaga árvoštallamat šaddet seammaláganat go Sámediggi «bargoláguideaddjin»-modeallas.

6 Vearrodilálašvuodát

Dán kapihttalis lea bajimusdási válddahus vearrodilálašvuodáin maid dakkár orgána go Sámi Giellagáldu ferte vuhtii váldit go ásahuvvo oktii dan golmma riikkas. Bargojoavku váraša ahte raporta ii doarvái dárkilit válddahala buot vejolaš čuolbmačilgehusaid mat gusket ráđjarasttideaddji ovttasbargui, muhto eanet oppalaččat válddaha njuolggadusčohkiid ja geavada maid lea vejolaš jurddašit guoskevažžan buot organisašuvnamodeallaide. Bargojoavkku bajitdási oaivil lea ahte vearrodilálašvuodát ja njuolggadusčoahkit eai leat momeanttat mat dagahit ahte muhtun modeallat orrot leamen buorebut go eará modeallat. Hálddahušlaččat lea mohkkás ášši vaikke makkár organisašuvnamodellii barggahit virgehasaid golmma riikkas, ja aiddonassii seamma hástalusat maid lea dárbu čoavdit, beroškeahttá modeallas mii válljejuvvo.

Bajimuččas lea davviriikkalaš vearrošiehtadus ⁴ gaskal davviriikkaid, vuolláičállojuv- von jagi 1997, ja daid soahpamuš ⁵ mii mudde daid bargiid vearrodilálašvuodaid geat barget rájáid rastá Davviriikkain.

6.1 Mielbargiid vearrodilálašvuodát

6.1.1 Oppalaš vearronjuolggadusat

Beroškeahttá das makkár organisašuvnamodealla válljejuvvo Sámi Giellagáldui, de lea lunddolaš ahte soahpamuš lea orgána bargiidhálddašeami vuodus daid bargiid hárrái geat orrot dan riikka olggobealde masa orgána ásahuvvo. Norgga Sámediggi čuovvu ovdamearkka dihtii dán šiehtadusa go fuolaha bargoaddiovd- dasvástádusa daid bargiid ektui geat ássat Suomas. Šiehtadus earuha earret eará nu gohčoduvvon "rádjaássiid", dm. olbmuid geat ássat rádjagielddas ja barget rájá nuppi bealde, earáin geat eai ása rádjagielddas.

Soahpamuš čielggada ovdamearkka dihtii makkár sisaboahu ja opmodat sáhttet vearuhuvvot iešguđet riikkain:

- Suopma: sisaboahtovearru stáhtii, sisaboahtovearru servodaga hárrái, gieldda- vearru, girkovearru, gáldovearru reantoboađus, gáldovearru ráddjejuv- von vearrogeatnegasaid várás, opmodatvearru stáhtii.
- Norga: sisaboahto- ja opmodatvearru stáhtii, sisaboahto- ja opmodatvearru gielddaide, sisaboahtovearru fylkkaide, oktasašvearru Vearrojuohkinfondii, vea- rut petroleavearrolága vuodul, divat stáhtii olgoriikka dáiddáriid honorá- rain.

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/skatter-og-avgifter/skatteavtaler/skatteavtale-mel-lom-de-nordiske-land/id651100/>

⁵ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-5-1996-97-/id136785/sec5>

- Ruotta: sisaboahtovearru stáhtii – dás maiddái mearraalbmávearru ja kuponja-vearru, sierra sisaboahtovearru olgoriikka ássiide, sierra sisaboahtovearru olgoriikkas ássi artisttain ja earáin, ekspanšuvdnagaskaoapmevearru, sisaboahtovearru gielddaide, opmodatvearru stáhtii.

Vearuhangeavat lea nuppiid sániiguin cealkki veaháš sierralágan riikkas riikii ja sorjá das man riikkas olmmoš orru. Makkár organisašuvdnamodealla válljejuvvo sáhtta dattetge, nu mo soahpamuš dulkojuvvo, váikkuhit dasa mo juohke bargi vearuhuvvo. Sihke ássanbáikkis ja vejolaš sierranjuolggadusain riikkas sáhtta leat mearkkašupmi, muhto maiddái dat sáhtta mearkkašit lea go organisašuvdnamodealla stáhtalaš/almolaš vai eanet priváhtalunddot, nu mo ovdamearkka dihtii ruottalaš dahje suomilaš searvi.

Váldonjuolggadussan lea ahte juohke mielbargi máksá vearu iežas ássanriikii, muhto ferte maid rehkenastit máksit vearu sihke dan riikii mas son orru ja dan riikii mas son bargá. Dakkár dáhpáhusain (duppalvearuhemiin) lea ássanriikka váldonjuolggadussan addit dan vearu geasusin maid bargi lea máksán dan riikkas mas son bargá.

Norgga Vearroetáhta⁶ válddaha dán ná:

- Jus don leat bargan nuppi riikkas ja ožžon bálkká doppe, de fertet das dábálaččat máksit vearu Norgii.
- Jus don leat máksán vearu olgoriikkas seamma bálkká ovddas mas galggašit máksit Norgii, de sáhtát gáibidit norgalaš vearus gessosa olgoriikka vearuheami ovddas.

Lunddolaš lea jáhkkit ahte sullii seamma njuolggadusat gustojit eará davviriikkain go barggat rájá rastá.

Eará vearronjuolggadusaid ovdamearkkat mat sáhttet gustot Sámi Giellagáldu mielbargiide leat (muhto eai leat ollislaččat):

- Jus don ásat eará riikkas iežat bearrašiin ja johtalat Norgii bargat, de it soaitte dárbbášit máksit vearu olgoriikka sisaboáduin.
- Don leat vearu dáfus Norgga ássi Norgga lága mielde, muhto du dáidet atnit nuppi riikka ássin dan vearrošiehtadusa vuodul mii gusto gaskal Norgga ja du ássanriikka. Vearrošiehtadus sáhtta dalle gáržžidit Norgga vuoigatvuoda vearuhit du olgoriikka sisaboáduid.
- Don fertet ieš gáibidit ahte du atnet nuppi riikka ássin vearrošiehtadusa vuodul. Dalle fertet addit ássanduođaštusa nuppi riikka vearroeiseválddiin.

⁶ Skatteetaten.no

6.1.2 Vearronjuolggadusat almmolaš bálkámáksimiid várás

Modeallas mas orgána lea vejolaš meroštallat almmolažžan/stáhtalažžan, mudde soahpamuša artihkal 19 dán, go artihkal válddaha *almmolaš* bálkámáksimiid: "Bálkámáksimat almmolaš bálvalusaid oktavuodas galget dábálaš váldonjuolggadusa mielde vearuhuvvot dušše riikkas mii čielggada mávssu. Jus máksinriika ii sáhte vearuhit mávssu, de lea subsidiára vearuhanvuoigatvuohta dan riikkas mas vuostáiváldi ássá" (...)

Muhto leat maid spiehkastagat, main: "dihto dáhpáhusain, dat riika mas bargu čađahuvvo (oažžu) vearuhanvuoigatvuođa, go bargi ássá dan riikkas. Dát gusto dušše go bargu čađahuvvo eará riikkas go dan riikkas mii máksá mávssu."

Manjit ovdamearka sáhtta leat guovdil Sámi Giellagáldu mánngga virgehassii, geain lea bargosadji iežaset riikkas, muhto ožžot bálkká eará riikkas.

6.2 Vearrodilálašvuođat doaimma várás

Soahpamuša artihkkala 5, čuoggás 2 a, meroštallojuvvo "bissovaš doaibmabáiki" dakkár "báikin mas fitnodagas lea iežas jođihangoddi".

Makkár organisašuvnamodealla válljejuvvo váikkuha dasa makkár vearuid ja divadiid doaibma ferte máksit. Nasionála njuolggadusain bargoaddiid vearuheami várás lea maid mearkkašupmi, ovdamearkka dihtii dagaha váldobáikki ásaheapmi Norgii vuolit bargoaddidivada mávssuid go ásaheapmi Ruttii ja Supmii.

Dárkilat dásis leat maddái dilálašvuođat dan hárrái mo mielbargiid miellahttuvuohta golmma riikka oadjoortnegiid ektui galgá gieđahallojuvot. Sáhttet bohciidit oktagaslaš erohusat ráđi virgehasaid virgedilálašvuođaid birra, dan geažil gos sii orrot ja makkár lágat ja njuolggadusat gustojit golmma riikka oadjoortnegiin. Dát hástalusat šaddet ovttaláganat beroškeahttá makkár organisašuvnamodealla válljejuvvoš, nu guhkás go dat eaktu biddjojuvvo vuodđun ahte organisašuvnnas galgá leat váldokantuvra ovttá riikkas ja bargit galget leat buot golmma riikkas. Bargoaddái guoski njuolggadusat dan riikkas gos váldokantuvra lea, galget čuvvojuvot nu bures go lea vejolaš. Danne ii leat bargojoavku čielggadan dáid gažaldagaid dárkileappot.

6.3 Vearronjuolggadusat čoahkkáigessojuvvon

Bajimus dásis mii árvoštallat ahte davviriikkalaš vearrošiehtadusa vearrosoahpamuša lea vejolaš geavahit Sámi Giellagáldu bargiid várás, beroškeahttá organisašuvnavuogis. Juohke bargi vearuheami mearriduvvo oktagaslaččat, daid vearronjuolggadusaid vuodul mat gustojit doppe gos olmmoš ássá, ja dan vuodul mo bargu čađahuvvo ja geavahuvvo. Nasionála njuolggadusat oktan oktagaslaš vuhtiiváldimiiguin (bálkádássi, ássanbáiki, oktagaslaš dáhkádusat jna.) sáhttet dagahit ahte lea dárbu persovnnalaččat heivehuvvon šiehtadusaide dásen dihtii vejolaš erohusaid mat bohtet das gos olmmoš ássá. Dábálaš vearronjuolggadusaid mudde dábálaččat davviriikkalaš vearrošiehtadus.

7 Organisašuvdnamodeallaid gaskasaš relatiiva nanusvuodaid ja raššivuodaid árvoštallan

7.1 Organisašuvdnamodeallaid bajimus dási árvoštallan

Bargojoavku lea árvoštallan modeallaid relatiiva nanusvuodaid ja raššivuodaid daid organisašuvdnaeavttuid ektui mat leat válddahuvvon kapihttalis 4⁷.

Bargojoavkku loahppajurdda lea ahte modeallat sámediggi “bargolágideaddjin” ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas orrot leamen guokte guovdileamos modealla. Kapihttalis 8 mii buktit ovdan min ollislaš árvoštallama ja loahppajurdaga das manne mii leat válljen dan guokte modealla.

Árvoštallamiid čeahkkáigeassu dán kapihttalis čájehuvvo tabeallas 7-1 ja lea govviduvvon ivdneskálain mii čájeha bargojoavkku árvoštallama das mo juohke modealla roavvát ollašuhtta eavttuid. Mii leat geavahan ivnniid ruoksada, fiskada ja ruoná govvidan dihtii man muddui iešguđet modeallat ollašuhttet eavttuid nuppiid modeallaid ektui:

- Rukses ivdni mearkkaša ahte modealla ollašuhtta eavttu unnit muddui
- Fiskes ivdni mearkkaša ahte modealla ollašuhtta eavttu dohkálaš muddui
- Ruoná ivdni mearkkaša ahte modealla ollašuhtta eavttu buoret muddui

Viidáseappot dán kapihttalis mii ákkastallat juohke eavttu ollašuhttimiid.

⁷ Metoda mii geavahuvvui bargočeahkkimis 21.3: Buohkat bargojoavkkus bukte ovdan iežaset oktagaslaš árvoštallama modeallain 1-3 skála mielde mas 1= ollašuhtta eavttuid unnit muddui, 2= ollašuhtta eavttuid dohkálaš muddui, 3= ollašuhtta eavttuid buori muddui. Dasto digaštalai ja kalibrerii bargojoavku iežas árvoštallamiid iešguđet eavttu hárrái. Loahpas dagai bargojoavku ollislaš árvoštallama das mii modeallaid/mat modeallaid buoremusat orro ollašuhttimin eavttuid oktiibuot.

Tabell 7.1 Modeallaid árvvoštallan organisašuvdnaeavttuid ektui

Eavttut	Searvemodealla	Sierra mearridan-orgána, Ruotas	Sámediggi «bargolági-deaddjin»	Sierra hálddašan-orgána, Norggas
Guhkesáige-perspek-tiiva ja vuordde-haht-tivuohta				
Sámedikkiide sihkkarastojuvvo doarvái politihkalaš stivren ja kontrolla				
Ekonomiija ja mearrádusaid rabasvuohta				
Fágalaččat nana organisašuvdna				
Oktalaš jođihan-goddi				
Beaktivilvuohta ja njuovžilvuohta				
Johtilis ásaheapmi				

7.2 Guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta

Eaktu guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta galgá láhčit dilálašvuođaid dasa ahte ruhtadeapmi leat vuodđuduvvon guoskevaš riikkaid vuodđojuolludusaide, ii ge prošeaktaruđaide. Iešguđet riikkaid unnimusjuolludusa (vuodđor-uhadeami) sturrodaga lea vejolaš mearridit sierra šiehtadussii. Dattetge sáhtta vuodđojuolludusa sturrodat rievddadit jagis jahkái nu go buot eará stáhtalaš doaimmain ge.

Dát eaktu mearkkaša vuosttažettiin dan ahte lea go riikkain dáhttu ruhtadit Sámi Giellagáldu guhkes áigái beroškeahhtá organisašuvdnamodeallas, muhto modeallat sáhttet uhcit eanet láhčit vejolašvuođa guhkesáigásaš ruhtadeapmái. Bargojoavkku

loahppajurdda lea ahte buot modeallat oaivenjuolggaduslaščat ollašuhttit dán eavttu.

Árvvoštallan lea ahte Sámediggi *“bargolágideaddjin”* unnit go eará modeallat ollašuhtta dán eavttu. Ággan lea ahte Sámi Giellagáldu šaddá organiserejuvvot ovttá sámedikki ossodahkan, ja sáhtta eambbo go eará modeallat leat ráššái politihkalaš vuoruhemiid dáfus golmma sámedikkis, go dain modeallain main Sámi Giellagáldu lea iehčanas organisašuvdna, dm. main Sámi Giellagáldu «suddjejuvvo». Sihke *searvemodealla*, *sierra mearridanorgána Ruotas ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* livčče eambbo iehčanas organisašuvnnat mat soaittášedje láchit eambbo guhkesáigeperspektiivva vejolažžan.

7.3 Sámedikkiide sihkkarastojuvvo doarvái politihkalaš stivren ja kontrolla ášahusa rámmain

Buot modeallain eaktuduvvo ahte ášahuvvo stivra Sámi Giellagáldui golmma sámedikki lahtuiguin ja dárbblaš fápmudusaiguin sihkkarastin dihtii bajimusdási politihkalaš stivrema ja kontrolla, das maid ášahan dihtii/heahtihan dihtii juhkosiid/ bargojoavkkuid maid stivra atná dárbblašžan. Modeallat leat sierraláganat dan dáfus leat go dat ovttage sámedikki njuolga vuollásaččat dahje ášahit go Norgga dahje Ruota stáhtaeiseválddit daid.

Bargojoavkku árvvoštallan lea ahte modealla Sámedikkiin *“bargolágideaddjin”* dat buoremusat ollašuhtta eavttu sámedikkiid politihkalaš stivrema ja kontrolla birra Sámi Giellagáldu rámmaid hárrái ja rádjastideaddji giellabarggu hárrái. Ákkasteapmi lea ahte Sámi Giellagáldu šaddá ossodahkan ja njuolga ovttá sámedikki vuollásažžan. Muhto suomiláš searvemodealla maid ollá bajás dán eavttus dannego Suoma Sámediggi lea sierra riektesubjeakta ja sáhtta ášahit searvvi Suoma Sámedikki vuollásažžan.

Modeallat *searvemodealla Ruotas, sierra mearridanorgána Ruotas ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* eai ole dat nu bajás dannego dát ášahuvvojit stáhtalaš orgánan ja daid sáhtta formálalaččat departemeanta Norggas ja ráđdehusmearrádus Ruotas heahtihit. Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin-modealla njuolggadusat sáhttet dattetge botket njuolgo stivrenlinnjá gaskal departemeantta ja Sámi Giellagáldu, nu ahte departemeanta Norggas oažžu njuolga bagadanlinnjá guovddáži. *Sierra mearridanorgána Ruotas* lea dattetge nannosat organisašuvnnalaččat go dat lea vuođđuduvvon Ruota Sámediggái ja ollá dan láchai veaháš bajibui go *sierra hálddašanorgána Norggas*.

7.4 Ekonomiiija ja mearrádusaid rabasvuohta

Ekonomiiija ja mearrádusaid rabasvuođa eaktu mearkkaša almmolaš geahčadanvejolašvuođa ja ekonomiiija ja mearrádusaid fágalaš, sorjjasmeahtun reišuvnna.

Bargojoavkku árvvoštallan lea ahte buot modeallat láchet dilálašvuođaid dán eavttu ektui go lea sáhka ekonomiiijas ja almmolaš reišuvdnageatnegasvuođas guoskevaš riikkaid lágaid vuođu. Dat mii guoská mearrádusaid almmolaš

geahčadanvejolašvuhtii, de árvvoštallojuvvo searvemodealla návccaheabbon go eará modeallat dannego searvvi ii geatnegahte almmolašvuodáprinsihppa mii gusto almmolaš doaimmaide dan golmma riikka

7.5 Fágalaččat nana organisašuvdna

Fágalaš nana organisašuvdna nammasaš eaktu mearkkaša: ahte orgánas lea fágalaš legitimitehta sámi álbmogis, ahte das lea fágalaččat nana rolla, nákke háhkat, doalahit ja ovddidit gelbbolaš bargiid guovdilis giellaguovlluin, ja nákke albmanit oktalaš orgánan.

Bargojoavkku árvvoštallan lea ahte *hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* buoremusat ollašuhttá dán eavttu. Nu lea dannego ásahuvvo sierra stáhtalaš hálddašanorgána mii bures láchčá vejolašvuodaid doaibmat fágalaččat nana ja iehčanas organisašuvdnan mas lea ovddasvástádus fágalaččat ovddidit sámegielaid rájáid rastá.

Sierra mearridanorgána Ruotas ja okta sámedikkiin “bargolágideaddjin” orrot leamen veaháš návccaleabbot go dat leat politihkalaččat/organisašuvnnalaččat čatnasan Sámediggái. Dat mearkkaša ahte čatnaseapmi Sámediggái politihkalaš doaibmin sáhtta áddejuvvot menddo lahkan ja hástalit fágalaš iehčanasvuoda. Dan hárrái man sámediggái modealla *Sámediggi “bargolágideaddjin”* vejolaččat galgá biddjojuvvot, de lea árvvoštallan dat ahte Norgga Sámediggi ollá badjelii fágalaš nana organisašuvdna nammasaš eavttus go dat guokte eará sámedikki. Nu lea dannego organisašuvnnas lea stuorát fágalaš biras sámegielas, oppalaččat, ja sámi servodatgažaldagain ja das lea buoret vejolašvuodta beassat geavahit fágalaš gelbbolašvuoda, vaikke vel Suoma Sámedikkis lea stuorát anárašgiela ja nuortalašgiela fágabiras.

Searvemodealla orru leamen geahnoheamos sihke dan geažil go dat lea politihkalaččat čatnasan sámediggái ja dannego (easkka)ásahuvvon searvvi fágalaš stáhtus orru leamen vuolleleappos go stáhtalaš orgána stáhtus. Návccalašvuoda hárrái háhkat, doalahit ja ovddidit gelbbolaš bargiid árvvoštallojuvvojit modeallat viehka ovttaláganin earret dan hárrái go leat erohusat bálkádási dáfus iešguđet riikkain. Digaštallat lea vejolaš lea go searvi unnit geasuheadji bálká- ja bargoeavttuid hárrái. Searvvis lea vejolaš ásahit dakkár bargoeavttuid mat sáhttet leat sihke buorebut ja heajubut go stáhtalaš orgánas leat.

7.6 Oktalaš jodiheapm

Eaktu Oktalaš jodiheapmi mearkkaša ahte beaivválaš jodiheadjis lea ovddasvástádus dárbbášlaš fápmudusain organisašuvnna doaimma ja ovddideami várás riikkaid gaskka. Dát mearkkaša ovddasvástádusa ekonomijjas, bargiin (dás maiddá bargiid háhkamis) ja fágalaš kvalitehtas. Beaivválaš jodiheadjis lea bargoaddiovdasvástádus buot mielbargiin. Čielga njuolggadusat leat bargoaddi ja bargi vuogatuodaid ja geatnegasvuodaid várás. Dakkár áššiin main beaivválaš jodiheadji

ferite bivdit fápmudusaid dahje mearrádusaid, ovdamearkka dihtii stivrras, virgádanorgánas dahje eará sierra mearridanorgánas, de galgá leat okta dakkár orgána, mas lea váldi dahkat mearrádusaid organisašuvnna miehtá, vaikke eanetlohkomearrádusaid bokte ge dárbbu mielde, ja mearkkašahtti vuordima haga.

Bargojoavkku árvvoštallan lea ahte modeallain lea sullii seamma buorre boadus dán eavttu ektui, muhto ahte sierra hálddašanorgána Norggas orru leamen veaháš nannosat go dat šaddá iehčanas hálddašanorgánan sierra direktivrrain. Eaktun dasa ahte Sámediggi “bargolágideaddjin” sáhtta árvvoštallojuvvon seamma bajás go dat earát dán eavttu ektui, lea ahte ásahuvvojit soahpamušat/njuolggadusat mat addet direktivrii ja stivrii doarvái válddi virgádanáššiin ja ahte direktivra oažžu fágalaš ja beaivválaš ovddasvástádus buot bargiin, dm. stivrenvuoigatvuođa organisašuvnna resurssaid hárrái.

7.7 Beaktilvuohta ja njuovžilvuohta

Eaktu beaktilvuohta ja njuovžilvuohta mearkkaša:

- Čielga ja ulbmillaš ovddasvástádus- ja rollajuogadeami gaskal sámedikkiid, departemeanttaid, stivrra (dahje eará bajimus mearridanorgána) ja beaivválaš jodiheaddji.
- Skalerenvejolašvuođa bušeahta hárrái, dm. gierdat sihke lassáneami ja vuoládusa bušeahtas
- Njuovžilvuođa bargiid ja gelbbolašvuođa geavaheami hárrái daid giellaguovlluid ektui mat galget bálvaluvvot
- Beaktilis bargamuščoavdima ulbmilaš oktiiheiveheami ja ovttasbarggu bokte gaskal čállingotti ja olgguldas fágalaš vehkiid (omd. dálá fágajuhkosiid ja eará fágalaš ráđiid ja lávdegottiid)
- Vuollegis hálldahusgoluid

Bargojoavkku árvvoštallan lea ahte modeallat leat seamma buorit čuoggáin skalerenvejolašvuohta, bargamuščoavdima njuovžilvuohta ja beaktilvuohta, muhto erohusat leat vuollegis hálldahusgoluid dáfus.

Árvvoštallan lea ahte Sámediggi “bargolágideaddjin” Norggas ollá bajimussii čuoggás vuollegis hálldahuslaš golut. Nu lea dannego modealla mearkkaša ahte dat sáhtta geavahit Sámedikki ásahuvvon hálldahuslaš resurssaid, rutiinnaid ja proseassaid, dm. dan čovdosis leat stuorrafitnodatovddut. Suoma Sámediggi “bargolágideaddjin” nammasaš modealla hárrái lea nu ahte dat ii ole nu bajás dan eavttus dannego Norgga Sámediggi dannego das lea mearkkašahtti uhcit hálldahus maid Sámi Giellagáldu sáhtta geavahit. Dat gáibida jáhkkinis eanet hálldahuslaš resurssaid Suoma Sámedikkis fuolahat dihtii dakkár bargamuša go Norggas.

Eará modeallat gáibidit ahte ásahuvvojit sierra hálddahaslaš doaimmat Sámi Giellagáldu ásaheapmái iehčanas organisašuvdnan. Dárbbašuvvojit várra veaháš uhcit hálddahaslaš doaimmat modellii sierra hálddašanorgána Norggas mas njuolggadusaid ja ekonomijainstruvssa bokte lea vejolaš mearridit ahte muhtun dárkileappot čilgejuvvon hálddahaslaš doaimmaid čađaha Norgga Sámediggi.

Sámediggi “bargolágideaddjin” nammasaš modealla ollá veaháš vuollelii go eará modeallat čuoggás mii gohčoduvo čielga ovddasvástádus- ja rollajuohku gaskal sámedikkiid ja Sámi Giellagáldu. Eaktu lea ahte fágalaš iehčanasvuohta sáhttá sihkarastojuvvot dan láhkai ahte ráhkaduvvojit čielga njuolggadusat mat mearridit main áššiin sámedikki direktivrras lea ovddasvástádus- ja bagadanváldi, ja main áššiin stivrenlinnjá lea botkejuvvon nu ahte bagadanváldi lea dušše Sámi Giellagáldu direktivrras.

7.8 Johtilis ásaheapm

Johtilis ásaheapmi nammasaš eaktu mearkkaša man guhkes áiggi bargujoavku jáhkka iešguđet modeallaid ásaheapmi ádjána.

Bargujoavku árvvoštallan lea ahte lea gal menddo optimisttalaš jáhkkit ahte Sámi Giellagáldu ođđa modealla lea vejolaš ásahe ovdal 1.1.2020 dannego ain lea báhcán veaháš čielggadanbargu ja politihkalaš proseassat riikkain ja sámedikkiin ádjánit muhtun áiggi. Sámediggi “bargolágideaddjin” Norggas ja Suomas lea jáhkkimis johtileamos vuohki ásahe Sámi Giellagáldu, ja dasto čuovvu hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas. Sihke searvemodealla ja sierra mearrádusorgána Ruotas vurdojuvvo ádjánit guhkit áiggi. Dát modeallat gáibidit dárkilat čielggademiid, dannego lea ain ollu mii lea eahpečielggas das mo dáid modeallaid lea vejolaš hábmet, ja politihkalaš proseassat guoskevaš riikkain vurdojuvvo ádjánit guhkit áiggi.

8 Loahppajurdda ja ráva

Kapihttaliid 5, 6 ja 7 válddahusa ja árvvoštallama vuodul lea bargojoavkku loahppajurdda ahte Norgga Sámediggi “bargolágideaddjin” ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas dat buoremusat ollašuhttet daid eavttuid mat leat biddjojuvvon modeallaid árvvoštallama vuodđun.

Guktot modeallat bidjet vuodđun ahte váldobáiki galgá leat Norggas, ja bargit galget leat golmma riikkas mat duhtadit buot sámegielaide gelbbolašvuoda dárbbu.

Deháleamos erohus gaskal dán guovtti modealla lea ahte Sámediggi “bargolágideaddjin” buorebut ollašuhtta eavttu sámedikki politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla, ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas fas buorebut ollašuhtta eavttu fágalaš iehčanasvuolta ja nana organisašuvdna.

Jus Sámedikki politihkalaš stivren ja kontrolla nammasaš ektui biddjojuvvo eanemus deaddu, de rávvejuvvo ahte Sámi Giellagáldu ásahuvvo Sámediggi “bargolágideaddjin” – modealla mielde oktii dain riikkain. Dat mii guoská dasa man riikii Sámediggi “bargolágideaddjin” berre biddjojuvvot, de lea árvvoštallan ahte čatnaseapmi Norgii ollá veaháš badjelabbui beaktilvuoda ja vuorddehahttivuoda eavttus. Nu lea dannego hálldahuslaš resurssat Norgga Sámedikkis leat eanet go Ruotas ja Suomas. Ruota Sámedikkis ja Suoma Sámedikkis leat uhcit hálldahuslaš návccat geavahan láhkai ja danne dain leat ráddjejuvvon vejolašvuodát váldit badjelasaset ođđa bargamušaid lasi resurssaid haga. Lasi hálldahuslaš návccaid dárbu lea jáhkkmis unnit Norgga Sámedikkis, dannego stuorra vuodđohálldahus addá dihto stuorrafitnodatovdduid. Sámediggi “bargolágideaddjin” Norggas ollá maiddái badjelii eavttus fágalaččat nana organisašuvdna go duot eará sámedikkit dannego organisašuvnna sturrodat mearkkaša ahte dain lea dábálaččat stuorát fágalaš biras ja daidda lea fágalaš gelbbolašvuolta buoret olámuttos, muhto earret sierra gielaide dáfus, nu go ovdamearkka dihtii nuortalašgiela ja anárašgiela dáfus, main lea gelbbolašvuolta stuorát Suoma Sámedikkis go Norgga Sámedikkis.

Bálkádássi lea alit Norggas go dain eará riikkain, ja norgalaš modealla orru leamen eambbo geasuheadjin ja addá danne buoret vejolašvuoda háhkat ja doalahit mielbargiid (dát gusto maiddái hálddašanorgánii sierra fápmudusaiguin Norggas). Seammás addet šiehtadusnjuolggadusat orgána jođihangoddái oalle stuorra doaimanvejolašvuoda fállat márkani heivehuvvon eavttuid nu ahte dat bálkáovdu leat virgehas dakkár orgánas mas lea váldobáiki Norggas, ii dárbbas mearkkašit olus.

Jus eaktu fágalaččat nana ja iehčanas organisašuvdna deattuhuvvo eanemusat, de rávvejuvvo ásaht Sámi Giellagáldu modealla mielde sierra hálddašanorgána Norggas mii biddjojuvvo Norgga Sámediggái ja čadnojuvvo dasa hálldahuslaččat. Beaktilvuohta ja njuovžilvuohta nammasaš eavttu ektui ollá Sámediggi “bargolágideaddjin” Norggas veaháš badjelii go sierra hálddašanorgána, muhto modeallat sáhttet ollit measta seamma bajás jus njuolggadusat ja ekonomijainstruksa sáhttet mearridit ahte (eanaš) hálldahuslaš doaimmaid galgá Norgga Sámediggi čađahit.

Searvemodealla árvoštallojuvvo leat unnimusat guovdil dain modeallain mat leat árvoštallojuvvon, dannego dat ollá vuollelii go eará modeallat mángga eavttu hárrái. Sierra mearrádusorgána Ruotas ollašuhttá eavttuid oalle muddui, muhto gáibida eanet čielggadeami ja dan ádjána guhkit áiggi ásaht go Sámedikki “bargolágideaddjin” Norggas ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas.

Mildosat

Geahča raportta dárogielveršuvnna.

Olggosaddán:

Gielda-ja
ođasmahttindedepartemeanta

AGENDA
KAUPANG

Prentehusnummir: H-2446 S

Deaddileapmi: Departemeanttaid sihkkarvuoda-
jabálvalusorganisašuvdna – 06/2019